(ئەو شاعیرانەی چیرۆك دەنووسن)
و تەنگـــــــوچەڵەمەی ڕەخنە و لێكۆڵینەوە*.. سەڵاح شوان

لێشاوی ئەدەبی نوێمان وا بۆ دەساڵ دەچێت بەرپابووە, تاكو ئێستایش كەفوكوڵی, ئەگەر لە زیادیشدا نەبێت، بەرەو نیشتنەوەیش نەچووە، ئەمەیـــش بێگومـــان ســـەرەڕای ئەوەی دەورێكـــی ئێجگـــار گەورەی لە پەرەســـەندنی ئەدەبەكەمانـــدا هەبـــووە و هەیە، بەڵـــام هەرگیزیـــش لە لایەنی بێسوود و بگرە تا زیانبەخشیش خاڵی نییە.

یەكێـــك لەو لایەنە زیانبەخشـــانەی ئەم لێشـــاوەیش نیمچە دیـــاردەیەكە جاروبار بەئاستەم و هەندێك جاری تریش زۆر بە زەق و ناهەموار دەردەكەوێت, لەو ئاوماڵكە دەچێت كە بەدەم ئاوێكی خوڕەوە هاتووبێت و هەنـــدێك جـــار ئەوەنـــدە پـــووش و پەڵـــاشی بێڕەگ و ڕیشە لە خۆی كۆبكاتەوە، كە مەترسیی ئەوەی لێبكرێت ئەو ئاوە خوڕە بپەنگێنێتەوە و لە ئـــاوەڕۆگەكەی خۆی دەری بكـــات و بەلایەكـــدا بیبـــات زیـــانی لە قازانجی زیاتر بێت، بۆیە پێویستی بە پاككردنەوە دەبێت. ئەم نیمچە دیاردەیەیش جۆرە نووسینێكە جاروبار بە ناوی (ڕەخنە) و هەندێك جاری كەمتریش بە ناوی(لێكۆڵینەوە)وە بەرچاو دەكەون.

ئەمجۆرە نووسینە ئەگەرچیش ڕووی كردووەتە مەیدانی ئەدەب، بەڵام حەقیقەتەكەی ئەدەب نییە و لە ناچـــارییە. چـــونكە ئەدەب ئەوەنـــدە بەرب□□اوە، دەكرێت بە بیانووی “ناوەڕۆك”ـــــەوە ئەو جۆرە نووسینانە وا پیشان بدرێن كە دەربارەی ئەدەبن. زیاتریش لەبەر ئەوەی ئەدەبی هەندێك نەتەوەی تر لەبەر هۆی جیا لەمەی ئێستای ئێمە شتی وەهایان بە خۆیانەوە دیوە، بەڵام گشت ئەو ڕێیانەیش هەر بۆ بانە دەچن و هەر لە یەك قۆڵیشەوە ڕووی تێدەكەن، كە ئەویش ئەركی ڕۆژانەی ئەدەب و ئاڕاستكردنێتی بۆ خزمەتی ئەو فیكرەی ئەوان بانگی بۆ هەڵدەدەن. تەنانەت لە هەندێك شوێن و كاتیشدا ئەم بۆچوونانە وایان لە ئەدەب ویستووە ببـێت بە سوخرەكێشێكی بێدەسەڵات و كەرەستەیەكی بێگیانی پڕۆپاگەندە، بەمەیش ئەدەبی هەندێك لەو نەتەوانەی تووشی ئەم دەردە هاتوون، وایان لێهاتووە بە چەندین قۆناغ لە پلەكەی پێشوویان دوابكەون. ئەدیبە ڕەســـەنەكانیشیان تـــووشی بـــارێكی دوو ســـەرەی نـــاهەموار بـــوونە, یـــان مۆری ناپـــاكیی پێوەنـــان و پاراســـتنی داهێنانەكانیان و یانیش سەرشۆڕكردن بۆ (توانەوە) و نووسین بە پێی پێـــوانە و كێشـــانە بەزۆر ســـەپێنراوەكان. كە ئەمیشیـــان بەلای

زوربەیانەوە ئەوەندە گرانبووە پێیان نەچووەتەسەر و زیاتریش هەر بە خۆ لەناوبردن لەو دەردە ڕزگاریان بووە.(١)
بۆیە ئەم دیاردەیەی لای خۆمان شتێکی سەیر و دەگمەن نییە، بەڵام دڵنیام ئەم کردەوەیە لەگەڵ ئەدەبەکەی ئەمەدا ناگاتە ئەم ڕادەیە، چونکە ئاووهەوای وڵاتەکەمان بە ڕەگداکوتانی گشت ڕووەکێك دەستنادات، بە تایبەتیش ئەگەر دەکوداڵێك بێت بەدەم بایەکی ناوەختەی لە دوورەوە هاتووەوە هاتووبێت.
بێگومان من لێرەدا مەبەستم نییە و نایشکرێت گشت لایەنەکی وەها دیاردەیەك ڕوونبکەمەوە و چاریشی بۆ دابەنێم، چونکە ئەمە کاری تەنیا کەسێك و تەنیا نووسینێکی وەك ئەمەی من نییە و کاروانی ئەدەبەکەمان بە ڕەسەنایەتیی خۆی دەتوانێت – زوو یان درەنگ – چارەسەری بکات. بۆیە من هەر تەنیا گۆشەیەك دەگرم و ئەوەندەی لە بارمدا هەبێت ڕوونی دەکەمەوە.
*ئاشکراترین مۆرکی ئەم دیاردەیە مەسەلەی فیکرە لە ئەدەبدا، کە بێگومان مەسەلەیەکی بەبایەخ و کەم نییە، بەڵام بێگومانیش کە دەوترێت فیکر لە ئەدەبدا، پەیوەندیی ئەم دوو لقەی ڕۆشنبیریی تا ڕادەیەك دەستنیشان دەبێت، کە ئەویش مەسەلەی فیکرە وەکو بەشێك لەو کەرەستانەی ئەدەب بۆ زیاتر خۆ بەهێزکردن بەکاری دەهێنێت..ئەمە ڕێك وەکو ئەوەیش وایە بوترێت: کۆمەڵایەتی لە ئەدەبدا و دەروونناسیی لە ئەدەبدا و ئایین لە ئەدەبدا و فۆلکلۆر لە ئەدەبدا و..هتد. واتە گشتەکە ئەدەبە و ئەوانی تر بەش و لقە بەشن..باوەڕیش ناکەم پێویست بکات بڵێین لق و بەش هەرگیز ناشێت لەم مەسەلانەدا جێگای گشتەکە بگرنەوە بە بێئەوەی گشتەکە بشێوێت، یان ببێت بە بەشێکی تر..بۆ نموونە با بڵێین: ئەگەر هاتوو دەروونناسیی لە ئەدەبدا بوو بە گشت شتێکی ئەدەبەکە، ئیتر ئەدەبەکە لە ئەدەبیی دەکەوێت، ئینجا نووسینەکە با کێش و قافیە، یان مۆنۆلۆج و دیالۆجیشی تیا بێت..ئەمە دەربارەی کۆمەڵایەتیی و زانست و فیکر و گشت لقەکانی تریش لە ئەدەبدا هەر وەها یە، واتە ئەگەر ئەدەب تەنیا وەکو فیکر، یان هەر یەکێك لە بەش و لقەکانی تری سەیرکرا نرخە ئەدەبییەکەی نامێنیت و لە ئەدەبایەتیی دەکەوێت و نایش بێت بەوانەیش. هەروەهایش ناشێت پێودانگەکانی ئەدەب بەسەر یەکێك لەوانەدا بسەپێنین، با بە ڕوونکردنەوەی مەبەستەکانی خۆی پەنایشی بردووبێتە بەر ئەدەب..بۆ نموونە"فرۆید" لەگەڵ ئەوەیشدا زۆر لە تیۆرەکانی لە ڕێگای ئەدەبەوە ساغکردووتەوە، بەڵام نووسینەکانی هەرگیز نەبوونە بە ئەدەب و هەر بە دروونناسیی ماونەتەوە. یان"زەردەشت وای وت"ی"نیتشە"ی فەیلەسووف ئەگەرچیش لە شێوەی چیرۆك یان ڕۆماندا داڕێژراوە، بەڵام هەرگیز لەسەر ئەدەب

دانەنراوە و ئەگەر وەکو ئەدەب سەیر بکرێت لە بەرهەمی ئەدیبەکی تازە پێگەیشتوو زیاتر نابێت.
ئەمانە بەدیهییاتن و هەر بۆ بیرخستنەوە و سوود وەرگرتن لەم نووسینەدا دەیانخەینە پێش چاو. ئەگینا باوەڕناکەم کەس هەبێت ئەوەندە خۆی گێل بکات داوا لە بولبول بکات فەردە گەنمی بۆ هەڵبگرێت و دەنگخۆشییشی لە گوێدرێژ بوێت!
*پەیوەندیی نێوان ئەدەب و فیکر پەیوەندییەکی - زیاتر لە گشت شتەکانی تر - پڕکێشەبووە و هەر لە سەرەتاوە بگرەوبەردەی زۆری لەسەر کراوە و دەکرێت. چونکە مەسەلەکە کێشەی نێوان دوو لای بەهێز و قووڵ و فراوانی ڕۆشنبیرییە و هەر لایەیش شەڕەسواری خۆی هەبووە داکۆکیی لەسەر بکات و هەوڵبدات ئەو لایەکەی تر بۆ سوودی خۆی دەستەبەر بکات. بەتایبەتیش لەبەر ئەوەی هەردوو زیاتر هەر یەك کەرەستە بۆ بەدیهێنانی مەبەستەکانیان بەکاردەهێنن، کە ئەویش زمانە.
بەڵام لەبەر ئەوەی ئەدەب هونەرە و هونەریش لە ڕووی کاتەوە زۆر پێش فیکر و فەلسەفە کەوتووە و فراوانتر و قووڵتریش ڕەگی لە ناخی مرۆڤایەتییدا داکوتاوە، بۆیە فیکر و فەلسەفە بۆ چەسپاندنی چەمکەکانی خۆی پەنای بردووەتە بەر ئەدەب و هەر کە ئەدەب بە هانای نەهاتووبێت و لە قاڵبەکانی فراوانتر بووبێت و پەلوپۆی بڵاوتر هاویشتووبێت، فیکر ویستوویەتی بە جۆرێك ئاڕاستەی بکات بشێت ببێت بە کەرەستەیەك بۆ چەمکەکانی.
لەڕێیشەوە کێشەیەك سەریهەڵداوە کە زیاتر کێشەی نێوان دەستەمۆکەر و دەستەمۆنەبوو بووە. تەنانەت ئەم کێشەیە لەلای هەندێك لە خاوەن بیران و فەیلەسووفە وشکەکان بووە بە هۆی پێکدادان و ساردەجەنگ.
بۆیە دووهەزار ساڵ زیاترە "ئەفلاتوون"ی فەیلەسووف هیچ چارەکی نەماوە لەوە زیاتر کە شاعیران لە کۆمارە داتاشراوە هەرگیز بەدینەهاتووەکەی دووربخاتەوە و وەرزشەوانەکانی لەوان پێ پەسەندتر بێت. نەك تەنیا لەبەر ئەوەی وەرزشەوانەکان لە شاعیران بە پیل و بازوو و بەکارترن، بەڵکو لەبەر ئەوەیش شاعیران بیر و هۆشی خەڵکیش والەدەکەن بە یاسا و ڕێژیمی کۆمارەکەی دانەکەون.."چیخۆف"یش وەکو ئەدیبەکی داهێنەری مەزن لەم بگرەو بەردەیەدا بەشداریی کردووە و دەڵێت:"فیکر بدەرە لاوە..چ سوودێکی هەیە؟! ئەمە پێویستە لەسەرمان ڕاستگۆیانە و دڵسۆزانە دەربارەی ئەو شتانە بنووسین کە دەیانبینین و هەستیان پێدەکەین"(٢) ئەم وتەیە بە دەمی پاڵەوانی بەرهەمەکەوە نەوتراوە تا بڵێین مەرج نییە ڕای نووسەرەکە خۆی وابێت، بەڵکو لە گفتوگۆیەکدا دەربارەی ناوەڕۆکی چیرۆك وای وتووە. ئاشکرایشە "چیخۆف" ئەدەب بە زادەیەکی ڕەسەنی ژیان دەزانێت و لە کاروباری

ئەقڵيى ڕووت جوداى دەكاتەوە. بەڵام هەر بە بۆچوونە هونەرييەكەى خۆى لێكيشيان دانا بڕێت و خاوەن بير و فەيلەسووفان لە دنياكەى خۆى دەرناكات، چونكە دەزانێت ژيان لەوە فراوانترە لە جێگاى يەك لا زياترى تيا نەبێتەوە. ئەمەيش جياوازيى نێوان بۆچوونى بەربڵاوى پەلكەڕەنگينەئاساى ئەدەب و بۆچوونى وشكى لە قاڵب دراوى فەلسەفەيە، بۆيە دەڵێت:"من چونكە دەژيم و بيردەكەمەوە و لە كێشە و ئەندێشەدام، ديارە گشت ئەو شتانە لە نووسينەكاندا ڕەنگدەدەنەوە، ئيتر ئەگەر نووسەرێكى بەهرەمەندبم چ پێويستييەكم بە وشەى(فيكرە) و (نموونە)هەيە؟خۆ من نە مامۆستا و نە شێخ و نە پياوى پڕۆپاگەندەنيم. من ڕاستگۆيانە وێنەى ژيان دەكێشم"(٣) ..ئينجا ئەگەر بزانين هەردوو وشەى"فيكرە" و "نموونە"وشەى "ناوەڕۆك"ى ئێستا دەگرێتەوە، بە تەواوى مەبەستەكەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە.

بەلاى منەوە گشت ئەديبێكى ڕەسەن ئەگەر وايشى نەوتووبێت، بە ئەدەبەكەى هەر ئەمەى چەسپاندووە، چونكە وەكو چۆن هيچ ئەديبێك فيكرێكى دانەڕشتووە، ئەوهايش هيچ فيكر□□ك ئەديبێكى ڕەسەنى دروست نەكردووە. بەڵام ئەمە هەرگيز ئەوە ناگەيەنێت ئەديبە ڕەسەنەكان سەر بە هيچ فيكر□□ك نەبن و كەم تا زۆر تەعبير لەو فيكرەيش نەكەن كە باوەڕيان پێيەتى. ئەگەرچيش زۆرجار هەبووە ئەديبێك سەر بە فيكر□□ك بووە و بە ئەدەبەكەيشى شتێكى ترى دەربڕيووە، باشترين نموونەى ئەمەيش"بەلزاك"ى سەر بە مەليك و دارودەستەكەيەتى ، كە بە ئەدەبەكەيشى ڕوونترين شێوەى كێشەى نێوان ڕەنجدەران و چەوسێنەرانى كێشاوە…(٤) "يەسينين"يش دەربارەى خۆى بەدەم گۆڕهەڵكەنێكەوە دەڵێت:

لە ژيانيدا كەم ب□د□م□ستيى نەكردووە
بەڵام هەرگيز نەيتوانيووە
پێنج لا پەڕە
لە"سەرمايە" بخوێنێتەوە.(٥)

ئينجا ئەوەى لێرەدا مەبەستمانە ئەوەيە هەندێك لەو نووسەرانەى ئەو جۆرە بە ناو ڕەخنە و لێكۆڵينەوانە لاى خۆمان دەنووسن بە خۆيان بزانن و نەزانن لە دانيشتوانى كۆمارێكى وەك ئەوەى"ئەفلاتوون"ن و دەيانەوێت ئەو ئەدەبەى لە قاب□ب□كانيان زياتر پەلوپۆى هاويشتووبێت و لەگەڵ ڕێژيم و پەيڕەوەكانياندا نەگونجێت، كۆمار بەدەر و ڕيسواى بكەن جا بە هەر شێوەيەك و بە هەر نرخێك بێت.

*خا□□□كى ترى گرنگيش لەم دياردەيەدا م□س□□ل□ى ناوى"ڕەخنە"و"لێكۆڵينەوە"يە و ئاشكرايشە ئەم دوو وشەيە لە ئەدەبەوە هەڵقوڵاون و بەشێكن لێى، ڕەخنەگرانيش هەميشە بەوە ڕێزى

خۆیان لە دڵی ئەدیبان و خەڵکیشدا چەسپاندووە کە شارەزایەکی تەواوی ئەدەبی زمانەکەی خۆیان و پاشانیش گشت ئەدەبی جیهانیی بوونە و بە تەواوی سەریان لە هونەرەکانی ئەدەب و وردەکارییەکانی بەرهەمی ئەدەبی دەرچووە، ئینجا سەرەڕای ئەمەیش ڕۆشنبیرێکی هوشیاری گشت کۆڕەکانی تری ڕۆشنبیریی بوونە. ئەوەی لە هەندێك لەو ڕەخنە و لێکۆڵینەوانەدا دەبینرێت کە من لێرەدا مەبەستمن، ئەوەیە هەرە چاکەکانیان باسی گشت شتێکی تیایە تەنیا ئەدەب نەبێت! خۆ ئەگەر بەڕێین پێنا دەبرێتە بەر گشت ئەو شتانە بە تیشك خستنە سەر ئەدەبەکە، وەهایش نییە. بەڵکو بە پێچەوانەوە ئەدەبەکە تەنیا کەرەستەیەکی بە سوخرە گیراوە بۆ ئەو مەبەستانەی تر، جا ڕەوابن یان ناڕەوا.
بەڵام هەندێکی تری — وەکو لەم نموونەیەی دەیخەینە پێش چاو-لە چەند کلیشە و وتەیەکی سواو زیاتر، کە وەکو قەوانی شکاو دووبارە دەبێتەوە، هیچی تری تیا نییە. ئەمەیش دیاردەیەکە کەمەڵێك هەی جیاجیای هەیە، لە سەرووی هەمووشیانەوە ئەوەیە”نان بە نانەوا و گۆشت بە قەساب”لەم سەردەمە جەنجاڵە و زۆر لایەنەدا کە زیاتر پێویستی بە خۆتەرخانکردن هەیە، باوی نەماوە و هەندێك لە قەسابەکان لەبەر هەر هۆیەك بێت بە خۆیان و کێردەکانیانەوە ڕوویان کردووەتە تەنووربانە سپییەکەی ئەدەبەکەمان و بە شێوەی پێشووی خۆیان ڕەفتار لەگەڵ نانی ئەدەبەکەماندا دەکەن.

دوای ئەم پێشەکییە گشتییە و ئەگجار کورتە, حەزدەکەم چەند خاڵێك دەربارەی ئەم نووسینەی خۆم بخەمە پێش چاو:
١ــــ بە شێوەیەکی گشتیی بەرپەرچەکانم بە پێی ڕیزی نووسینەکەی نووسەر دەبێت، جا لەبەر ئەوەی ئەو هیچ مەنهەج و هێڵ و گونجاندنێکی بەکارنەهێناوە، بۆیە ئەمەی منیش تەنیا بریتییە لە چەند خاڵێکی جیاجیای لێرە و لەوێ.
٢ــــ شیکردنەوەی ئەو چیرۆکانەی نووسەر باسی کردوون و خۆدان لە لایەنە هونەرییەکانیان زۆر بە کورتی و بە شێوەیەکی گشتییە و هەر تەنیا بۆ دەرخستنی ڕاستی و ناڕاستی و ڕوونکردنەوەیە.
٣ــــ بە پێی توانا هەوڵم داوە بەچوونەکانی خۆم بە وتە و نموونەی گەورە ئەدیبانی دنیا پاڵپشت بکەم، بۆ ئەوەی نەوترێت منیش قسە لە گیرفانی خۆمەوە دەردەهێنم و بە پێی بەچوونی نەشارەزایانەی خۆم شتەکان لێك دەدەمەوە.
٤ــــ دواییش ئەم گفتوگۆیە خاڵ بە خاڵ و هەنگاو بە هەنگاوی

نووسینەکەی نەگرتووەتەوە، بەڵکو زیاتر شتە سەرەکیی و زەقەکانی گرتووەتەوە.

ئینجا با بە نموونەیەکی بچووکی لەو جۆرە ڕەخنانەدا بچینەوە کە ئەویش نووسینەکی"حەمەسەعید حەسەن"ـــە بە ناونیشانی "ئەو شاعیرانەی چیرۆك دەنووسن"(٦)

*بەر لە گشت شتێك ئەوەندەی من ئاگام لەبێت ئەم ناونیشانە پڕۆژەیەکی چیرۆکنووس "ڕەئووف حەسەن" بوو، لە کاتی خۆیدا هەندێك سەرنجیشی دەربارەی ئەم پڕۆژەیە بۆ من و چەند هاوڕێیەکی تریش باسکردووە.. بەڵام هەرگیز سەرنجەکانی ئەو لەم نووسینە نەدەچوون.

*"حەمەسەعید"پاش سەرەتایەکی کورت دێتە سەر"کۆمەڵێ لەو چیرۆکانەی لەدوای ١٩٧٠وە بڵاوکراونەتەوە و نووسەرەکانیان شاعیرن".(٧) یەکەم کەسیش "دڵشاد محەمەد ئەمین"ی شاعیر و چیرۆکنووسی هەڵبژاردووە و هەر خۆیشی دەڵێت:"دڵشاد شاعیرە، بەڵام چیرۆکنووسەکی بە تواناشە". کەوابوو "دڵشاد"لەو شاعیرانە نییە کە جاروبار چیرۆکیش دەنووسن، بەڵکو سەرەڕای شاعیرێتییەکەی چیرۆکنووسیشە و بە پێچەوانەی ئەوانی تریشەوە دوو کۆمەڵە چیرۆکیشی بە ناونیشانەکانی"بە پەنجەکانم دەتبینم"و"دەبەر یاسین"ـــەوە لەچاپ داوە، ئەمە لەکاتێکدا هەندێك لە چیرۆکنووسەکانیشمان ئەمەیان نییە. بەمەیش لەوانی تر جودا دەبێتەوە و ناکەوێتە ژێر ناونیشانی نووسینەکەوە.

*نووسەر یەکەم چیرۆکیش"بووکەخان"ی هەڵبژاردووە، کە "محیەدین زەنگنە"یش لە ژمارە"٤٥"ی گۆڤاری "ڕۆشنبیری نوێ"دا کورتە ڕەخنەیەکی بە زمانی عەرەبی لەسەر ئەم چیرۆکە نووسیوە لەگەڵ چوار چیرۆکی تردا، کە لە ژمارەی پێشووی ئەو گۆڤارەدا کرابوون بە عەرەبی و بڵاوکرابوونەوە.(٨) "حەمەسەعید"ئەگەرچی هەر ئەو شتانەی "محیەدین زەنگنە"ی بە سەروگوێ شکاوی، یان بە ئاوەژووکراوی وتووەتەوە کەچی هیچ پەنجەیەکی بۆ ئەو نووسینە درێژنەکردووە!

*ئاشکرایشە ئەوەی "محیەدین زەنگنە"ناوی"چەند سەرنجەکی خێرا"ی لێناوە زۆر وردتر و قووڵتر و تەنانەت بە قەوارەیش لەمەی ئەم زیاترە کە ناوی"لێکۆڵینەوە"ی لێناوە!

*جگە لەمانەیش"حەمەسەعید"ئەو چیرۆکە وەکو چیرۆکەکی پەروەردەیی لە قەڵەم دەدات، بەمەیش گیانی چیرۆکەکە-کە دراماییەکەیەتی-لە ناخەوە دەردەهێنێت، ئەمە بەلای خۆیەوە پێیا هەڵداوە!

*"حەمەسەعید"ڕای وایەکە"یەکێ لە مەرجەکانی چیرۆکی سەرکەوتوو ئەوەیە تا ماوەیەکی دوورودرێژ لە یادی خوێنەر ناچێتەوە".. بێگومان

ئەمەیش لایەنی کارتێکردن و تام و لەزەت و دەروون ورووژاندنەکەی هونەر دەگرێتەوە، کەچی هەر خۆیشی دەمێك نییە بەوە تانە لە "سامی شۆڕش"دەگرێت کە وتوویەتی:"شیعر لەززەتێکە لە سەرووی هەموو لەززەتەکانەوە".(٩) قەیدی چییە. شتێکی چاکە و چیرۆك و گشت هونەرەکانی تریش ئەم لایەنە بەدی بهێنن، بەڵام ئەمە هەرگیز مەرجی چیرۆکی سەرکەوتوو نییە و دەشێت چیرۆکی وا هەبێت کە دەستت دایە تا تەواوی نەکەیت وازی لێنەهێنیت و کەچی نە چیرۆکی چاك و نە سەرکەوتوویش بێت. جگە لەوەی ئەم مەسەلەیە پەیوەندیی بە کۆمەڵێك لایەنی هونەریی و فیکریی و دەروونیی و ڕۆشنبیریی و کۆمەڵایەتیی و..شتی ترەوە هەیە و بەلای هەر کەسەوە بە جۆرێکە. بۆ نموونە چیرۆکە پۆلیسییەکانی"ئەگاسا کریستی"لەو چیرۆکانەن کە ڕەشە خوێنەر هەر ئەوەندەی دەستی دایە تا تەواوی نەکات وازی لێناهێنێت و لە بەرهەمی تێکڕا گشت گەورە ئەدیبانی ئەم جیهانەیش لەناو زوربەی خوێندەواراندا بڵاوترن. چیرۆك و ڕۆمانەکانی"فرانسوا ساگان"یش لە فەڕەنسادا لە گشت ئەوانی تر زیاتر دەخوێنرێنەوە. ڕۆمانی"باوکی ڕۆحیی"ی"ماریۆ پووزۆ"یش تا ئێستا زۆرترین دانەی لێ چاپکراوە و فرۆشراوە و ڕەنگە هەرگیزیش لە بیری هیچ خوێنەرێك نەچێتەوە، بەڵام ئەمانە لەگەڵ ئەوەیشدا هیچ نرخێکی ئەوتۆی نە ئەدەبیی و نە هونەریی و نە فیکریی و نە هیچی تریان نییە. بە پێچەوانەیشەوە زۆر لە شاکارە جیهانییەکان هەن بە کەم کەس دەخوێنرێنەوە، وەکو ڕۆمانی"گەڕان لە کاتە ونبووەکە"ی"مارسیل پرۆست"و ڕۆمان و زۆربەی چیرۆکەکانی "جەمس جۆیس"و چیرۆك و ڕۆمانەکانی"ئالان ڕۆب-گرێ"و..زۆری تریش. ئەمە سەرەڕای ئەوەی هەر لە بنەڕەتدا کەم کورتە چیرۆك هەیە بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ لە بیری خوێنەردا بمێنێتەوە، چونکە کورتە چیرۆك وەکو چەشن خۆی ئەو توانایەی زۆر کەمە و ئەم قسەیە تۆزێك زیاتر بۆ ڕۆمان دەستدەدات.

نووسەر بۆ نموونەی ئەم قسەیەی"کوێرەوەری"(١٠)دەهێنێتەوە..ئەوی ڕاستی بێت من بۆ ئەم نووسینە بەو چیرۆکەدا چوومەوە، بەڵام کەس سوێندی لەسەرم نییە، تا تەواوم کرد چوار پێنج جار لاپەڕەکانیم هەڵدەدایەوە بۆ ئەوەی بزانم چەندی ماوە تەواو بێت. من ناڵێم ئەو چیرۆکە لە کاتی خۆیدا پڕ بە پێستی سەردەمەکەی نەبووە، بەڵام ئێستا"تەنیا چمکێکە لە مێژوو، مەگەر بایەخی سەرەکی چیرۆکەکە لەمەدا بێ. دەنا ئەو واقیعە ئێستا نموونەی نەماوە و ئەگەر مابێتیش شێوەیەکی زۆر جیاوازی وەرگرتووە و تەواو گۆڕاوە"(١١)ئەم وتەیەی "حوسێن عارف"لێرەیشدا پڕ بە پێستێتی. دەربارەی ئەو جۆرە شێوەیەیش، "محێدین زەنگنە"دەربارەی چیرۆکی "خازە"(١٢)، کە هیچ جیاوازییەکی لەگەڵ"کوێرەوەری"دا نییە، دەڵێت:"..نموونەیەکی

دواكەوتووى نووسينە.. تەنيا ئەو مێژووەى هەڵيگرتووە، ئەگەر بە هانای بێت، وای لێداكات ناوی چیرۆكی لێبنرێت..چونكە سەر بەو سەردەمەیە كە هێشتا سنووری نێوان چیرۆك وەكو هونەر و چیرۆك وەكو وتارێكی ئینشایی(اصلاحي)ڕوون نەبوو بووەوە".(١٣) بەمەیشدا دەردەكەوێت"حەمەسەعید"بە چێژ و بە بۆچوونیش لەگەڵ ئەو هەنگاوە پێشكەوتووانەی ئەمڕۆی هونەری چیرۆكنووسین و بگرە ژیانی پێشكەوتوویشدا نییە، بۆیە هیچ نموونەیەكی نوێ، یان نەمری نەه□نناوەتەوە. هێنانەوەی ئەم نموونەیەیش دیارە پەنجە درێژ كردنێكە بۆ نووسینی چیرۆكی وەها، كە"..لە ئاستی تەكنیكی تازەدا ئەو بایەخەی نەماوە و بەكارهێنانی لە ئێستادا جۆرێكە لە دواكەوتن لە كاروان".(١٤)

*"حەمەسەعید"لەمسەر تا ئەوسەری نووسینەكەیدا ئەوەندەی پێی بكرێت خۆی لە لایەنە هونەرییەكانی چیرۆكەكان پاراستووە، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا كە بە چەند قسەیەك ئەم چیرۆك بە سەركەوتوو ئەوی تر بە سەرنەكەوتوو لە قەڵەم دەدات، بە بێئەوەی بە هیچ بەڵگەیەك ئەو ڕایانەی بچەسپێنێت، یان ئەو سەركەوتن و نەكەوتنە دەربخات..دەڵێم لەگەڵ ئەوەیشدا-وەكو لەمەودوا ڕوونی دەكەینەوە-لە زوربەی بۆچوونەكانیدا بە هەڵەدا چووە.

بۆ نموونە دەرباد□ی چیرۆكی"محازەرەیەك دەرباد□ی كورتە چیرۆك و سۆ وەت"(١٥) د□□□□ت:"..ئەو شێوە تەكنیكەشی دڵشاد فیكری چیرۆكەكەی پێ دەربڕیووە شێوەیەكی تازەی تایبەتە بە دڵشاد و..هتد". كامە شێوە تەكنیك؟ سیمای ئەو شێوەیە چییە؟ كامانەن ئەو بناغە تەكنیكیانەی كاك"دڵشاد"چیرۆكەكەی پێ دەربڕیووە؟ تازەیی و تایبەتییەكەی لە چی و لە كوێدایە؟..هتد. نووسەر خۆی لە هیچ یەكێك لەم پرسیارانە نەداوە. بۆ نموونەی بە هەڵەدا چوونەكانیشی، سەرەڕای ئەوەی دەرباد□ی درامییەتە بە پەروەردەیی كراوەكەی چیرۆكی "بووكەخان"وتمان، لێرەیشدا كە بە"..سۆ وەت"دا زیاتر لە"بووكەخان"هەڵدەدات، هەر بە هەڵەداچووە و ڕایەكەی بە پێچەوانەوەیە! چونكە"..سۆ وەت"جگە لەوەی ه□م□ووی بە"دیاڵۆگ"داڕێژراوە، تەنیا چەند دێڕێكی سەرەتاكەی و كۆتاییەكەی نەبێت، سەرەتاكەیشی تووشی ڕیپۆرتاژكاریی هاتووە، بەوەی باسی هونەری كورتە چیرۆك دەكات، ئینجا با چیرۆكەكە بە دەمی ما□م□ستایەكەوە بێت و جێگایش ژووری موحازەرەی كۆڵیجێك بێت.

"دڵشاد"خۆیشی هەستی بەمە كردووە و لە ناونیشانەكەیدا ئیشارەتی داوەتێ كە نووسیویەتی:"محازەرەیەك دەرباد□ی كورتە چیرۆك و..."بەڵام"بووكەخان":"بینایەكی هونەریی كۆكی هەیە..چونكە هۆ ئەنجامی لێدەبێتەوە و..ئەنجامیش دەبێتەوە بە هۆ بۆ ئەوەی

ئەنجامێکی تری لێببێتەوە، بەمجۆرە حیکایەتی چیرۆکەکە لە
چوارچێوەی پەیوەندییەکی پەرەسەندنانەی جەدەلییانەدا بە ڕێچکە
درامییە توند و تیژەکەیدا دەڕوات..تا دەگاتە ئەنجامەکەی..".(١٦)

---

*نووسەر هەرچەند خۆی لە قەرەی لێکۆڵینەوە و ڕەخنەی ئەدەبیی نەداوە و زیاتر پەنای بردووەتە بەر ئەو قسانەی کە هەر بۆ دەزگاکانی ڕاگەیاندن و کاری ڕۆژانەی ئاڕاستەکراو دەست دەدەن، نەك بۆ ئەدەبێکی نەمر و بە پێز..بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا کارەکەی بۆ نەچووەتە سەر و لە هەر شوێنێکدا زانیبێتی ڕاستیی بەرهەمەکان لەگەڵ بڕیارە پێشوەخت دراوەکانی خۆیدا ناگونجێن، دەستی کردووە بە بۆهەڵبەستن-وەك لێرەدا و دواییش ڕوونی دەکەینەوە-، دیارە ئەمەیش بە مەبەستی زڕاندنی ناوی هەندێك لەو ئەدیبانەیە.
*نووسەر دەربارەی چیرۆکی"کڵاوقووچ"(١٧)ی "شێرکۆ بێکەس"ئاوەها دەست پێدەکات:"ئافرەتێکی قەیرە کە (ڕێزپەڕیی!)هەیە و بۆ دامرکاندنەوەی ئاڵۆشەکەی پەنا دەباتە بەر پشیلەیش..هتد". من لێرەدا داوا لە خوێنەران دەکەم بگەڕێنەوە سەر ئەو چیرۆکە و جارێك و دوان و دەیش بیخوێننەوە و بزانن ئەم قسەیە ڕاستە، یان وەك وتمان بۆهەڵبەستنە. بۆ ئەوەی خۆیان بڕیار لەسەر نیازی نووسەر بدەن لەم قسەیەی.
نازانم"باجی ئامە"ی قوربانیی دواکەوتن و نەخۆشیی ئاوڵە دەبێت چ(ڕێزپەڕیی)یەکی هەبێت ئەگەر حەز بکات وەکو گشت ئافرەتانی ئەم دنیایە شووبکات و ببێت بە دایك و دەورە سروشتییەکەی خۆی لە ژیان□دا بگێڕێت؟خۆ ئەگەر بایەخدانەکەیەتی بە پشیلەکە، کە بۆ پڕکردنەوەی بێ منداڵییەکەیەتی، ئەوە ئاشکرایە هەرگیز وەکو سەگەکەی چیرۆکی"ماسییەکی تازە"ی چیرۆکنووس"جەلیل ئەلقەیسیی"بۆ کاری سێکسیی بەکاری نەهێناوە.(١٨) بەڵکو وەکو منداڵی خۆی ڕەفتاری لەگەڵدا دەکات و هەر لەو خۆشەویستییە دایکایەتییەیشەوە هەندێك جار نوقوڕچیشی لێدەگرێت، وەکو چۆن دایك زۆرجار لەگەڵ ماچکردندا گازیش لە منداڵەکەی دەگرێت، کە ئەمەیش شارەزاییەکی تەواوی بارە دەروونییەکەی ئەو ئافرەتە شەعبییەیە. خۆ ئەگەر ئەو ڕستەیەیش بە (ڕێزپەڕ)دادەنێت کە دەڵێت: "..کە دائەنیشت پشیلەکە ئەچووە سەر ڕانی مت ئەبوو، ئەویش هێواش.هێواش دەستی بە پشت و کلکە قاوەییەکەیدا ئەهێنا، پشیلەکە کلکی ڕەپ ئەکرد، ئینجا هەڵی ئەگێڕایەوە و ئەیخستە سەر پشتی.."هتد. ئەوا دیسانەوە ئەگەر بە هەڵەداچوون نەبێت، بۆهەڵبەستنە، چونکە گشت کەسێك پشیلە دەخاتە

سەر ڕانی خۆی و دەست بە پشتیدا دەهێنێت، پشیلەیش کە دەست بە پشتیدا هێنرا هەر کلکی وا لێدەکات، جا ناوبردنی ئەم کارە بە"ڕێزپەڕیی"لەوە زیاتر نییە کە"چەپاندنی سێکسیی"زۆرجار وا لە ئادەمیزاد دەکات شتەکان بە جۆرێك لێکبداتن□و□ کە لەگەڵ خەیاڵە نائاسایییەکەی خۆیدا بگونجێت و ڕاستییەکە بە بارێکی تردا دەخات. تەنانەت لەزەت وەرگرتنەکەی"باجی ئامە"لەوەی منداڵەکەی پاڵەوانی چیرۆکەکە دەستی دەخستە سەر مەمکە"وەك لفکە شامییەکانی"هەر لە ئارەزووی دایکایەتییەکەوەیە، چونکە هیچ منداڵێکی نەبووە مەمکی بمژێت، خۆ ئەگەر وا نەبوایە بە جۆرێکی تر بەکاری دەهێنا.

بەم گفتوگۆیە دەمەوێت ڕاستی و ناڕاستی ئەو قسەیە دەربخەم، ئەگینا خۆدان لەم بابەتانە هیچ نەنگیی و ناشیاوییەکی تیا نییە و بە دەگمەن لە ئەدیبانی دنیا هەن جۆرێك لەو گیروگرفتە ئادەمیزادانەیان نەکردووبێت بە بابەتی چەند بەرهم□کیان، مەگەر ئەدیبانی وڵاتە دواکەوتووەکان، کە دەیانەوێت زۆر شت هەر لە ژێر پەردەی ئەستووردا بکرێت و کەس نەیخاتە پێش چاوان بۆ چارەکردن، یان هەر هیچ نەبێت بۆ وەرگرتنی وەکو تاقی کردنەوەیەکی نەرێنیی.

ئەگەر ئەدەب هیچ پەیوەندییەکی بە ژیانەوە هەبێت و بە چاوی"چیخۆف"و زوربەی گەورە ئەدیبان سەیری بکەین، کە دەربڕینێکی ڕاستگۆیانە و دڵسۆزانەی ژیان بێت، بێگومان وایش پێویست دەکات هەردوو دیوەکەی ژیان بگرێتەوە، چاك و خراپ، چاك بۆ پەیڕەوکردن و خراپیش بۆ چارەسەرکردن، یان خۆ لێلادان، بێگومان کۆمەڵگای ئێمەیش لە دنیادا تاك نییە و هێشتا نەگەیشتووینەتە ئەو ل□وتکەی پێشکەوتنەی کە هەموو “سوپەرمان”و بێ کەموکووڕی بین، بۆیە زۆر ئاسایییە ئەو کەموکووڕییانەمان لە ئەدەبەکەشماندا ڕەنگبداتن□و□، چونکە ئەرکی ئ□د□ب ئەوە نییە"مامۆستا، یان شێخ، یان پڕۆپاگەندەچی"بێت و هەرگیزیش ئەدیبی د□س□از و بەرچاو ڕوون وەکو"وشترمەل"ی پێناکرێت، بۆیە گەورە ئەدیبانی دنیا تا ئێستا زیاتر لە پیشاندانی لایەنە نەرێنییەکاندا سەرکەوتوون وەك لە لایەنە ئەرێنییەکان. چونکە ژیان لە چاو ئەو دنیایەوە کە هونەرمەند دەیەوێت زیاتر نەرێنییە و هەرگیز بەو تۆزە ئەرێنییانە ڕازی نابێت. “جۆرج لۆکاچ”ی خاوەن بیر و ڕەخنەگر ئەم مەسەلەیە دەخاتە چوارچێوەی چینایەتییەوە و لە کۆمەڵگای بۆرژوازییدا حەز لە پاڵەوانی ئەرێنیی کردن بە بەشێك لە ئایدیۆلۆژیای بۆرژوازیی دادەنێت، کە دەڵێت:"ئەم مەیلە لە مەیلەکانی ئایدیۆلۆژیای بۆرژوازیی زۆر ڕوونتر لە مەسەلەی پاڵەوانی ئەرێنیی دەردەکەوێت".(١٩)ئەم مەیلەیش بۆیە لە کۆمەڵگایەکی بۆرژوازییدا وەهایە چونکە: “دەستنیشانکردنی ئەو ناکۆکیانەی هیچ چارێکیان لە

کۆمەڵگای بۆرژوازییدا بۆ نییە، گشت داوای پاڵەوانی ئەرێنیی کردنێك لە کەسێ سەرکەوتووەکان لە گەروودا دەخنکێنێت".(٢٠)جا نازانم مەسەلەکە بەلای"حەمە سەعید"ـەوە چۆن کەوتووەتەوە، کە ئاوەها بەکارهێنانی پاڵەوانی نەرێنیی لە بەرهەمەکانماندا تاوانبار دەکات؟!! بۆ هەرحاڵ.. ئەمەیش لەگەڵ"گەگەل"دا دەڵێین:"هیچ غەمەکمان نییە ئەگەر پاڵەوانەکانمان بە دڵی خەڵکی نەبن"(٢١) چونکە ناتوانین بە زەوق و ئارەزووی هیچ کەسێك بە کاغەزی زەرد و سوور بیانەڕازێنینەوە، ئەوە وتمان ڕووکەشەکانیشیانمان پێڕازایەوە، ئەی چی لە ناخیان بکەین؟! خۆ ناخ لە قاڵب نادرێت!

*چیرۆکی"کەڵاوقووچ"سەرەڕای ئەوەی وەکو گشت چیرۆکێکی خۆڕسکی تر، پێشوەخت وەکو قاڵبێکی وشك بە دەربڕینی فیکرێك، یان دروشمێك دانەنراوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا خاڵی نییە لە کەمێك مەبەستی کۆمەڵایەتیی و خەماڵەتیی و دەروونیی و شتی تر. ئەم چیرۆکە زیاتر وێنەکێشانی هەندێك لایەنی جوان و دووهەند لایەنی ناهەمواری ئەوسای گەڕەکێکی هەژاری شارێکی کوردستانە، کە"سلێمانی"یە و بە زمانێکی ساکاری گونجاو لەگەڵ ڕادەی تێگەیشتنی وەها منداڵێکدا، کە ئەگەر زیاتری لێداوابکرێت لەگەڵ (لۆژیك)ی چیرۆکەکەدا ناگونجێت، چونکە بەرهەمی ئەدەبیی لۆژیکی خۆی دەبێت لە خۆیەوە هەڵبهنجرێت و ناشێت قاڵبێکی بەسەردا بسەپێنرێت هیچ پەیوەندییەکی پێوەی نەبێت.

بەڵام شێوەی گشتیی چیرۆکەکە بە تەوژمی هۆش و بە تایبەتیش بە مەنەلۆژی ناوەوەی ڕاستەوخۆ(٢٢)و بە دوو مەنتاژی گەورەی زەمانیی کە یەکێکیان لەمڕۆوە بە ڕابوردووە و ئەوی تریشیان بە پێچەوانەوە، لەگەڵ کەمێك مەنتاژی لێك نزیكدا داڕێژراوە..کەچی"حەمەسەعید"لای وایە "لەسەر شێوەی ڕیپۆرتاژ نووسراوە"، ئینجا نازانم چاوی بە سەرەتای چیرۆکەکە نەکەوتووە کە دەڵێت:"نازانم چۆن ڕێم کەوتەوە ئەو پیرە گەڕەکەی خوارووی شار.."تا دەڵێت:"..لاشەی نوقم بووی بیرەوەرییەکەم وردە وردە کەوتەوە سەر ئاو.."ئەمەیش گشت خوێنەرێکی ئاساییش دەزانێت گەڕانەوەیە بۆ دواوە و زیندووکردنەوەی هەندێك"بیرەوەری"یە. بیرەوەرییش شتی ناخە و ناخیش بە ڕیپۆرتاژکاریی هیچی لێدەرناکەوێت و ڕێك بە پێچەوانەی ئەم چیرۆکەوەیە. جا بۆیە دەڵێم ڕەنگ بێت "حەمەسەعید"ڕیپۆرتاژکاریی لە شێوەی هونەری شێپەلی هۆش جودا نەکاتەوە و نەزانێت ئەمیان ڕێبازێکی گەورەی ئەدەبە و ئەویان کۆموکووڕییەکە و هیچ پەیوەندییەکی بە ئەدەبەوە نییە و نە گەڕانەوە بۆ دواوە و نە چوونە ناخی پاڵەوانەکەوە و نە دەربڕینی هەست و نەستیانی تیا نییە، کە گشت ئەمانەیش هەموو خوێنەرێکی ئاسایی بە ئاسانی لە"کەڵاوقووچ"دا هەستی پێدەکات..جا نازانم"حەمەسەعید"چۆن هەستی

پێنەکردووە!؟خۆ بەکارھێنانی ھەندێك شتی واقیعیش وەك"قاوەخانەی سەرچیمەن"ھەرگیز چیرۆکەکە ناخاتە چوارچێوەی ڕیپۆرتاژکارییەوە، بەڵکو بە پێچەوانەوە بتەویی و باوەڕێکی زیاتر بۆ چیرۆکەکە دەستەبەر دەکات، بە دەگمەن چیرۆك و ڕۆمانیش ھەیە ھیچ ناو و ڕوو داوێکی واقیعی تیا نەبێت، ھیچیشیان بەوە نەبوونە بە ڕیپۆرتاژ..من وای بۆ دەچم ئەگەر"حەمەسەعید"پێشوەخت بڕیاری لەسەر ئەم چیرۆکە نەدایە، جا لەبەر ھەر ھۆیەك ب□□ت، ئەگەر ڕاستیی شێوەکەیشی نەزانیایە، ھەر ھیچ نەبوایە بە واقیعی و کوردەواری لە قەڵەمی دەدا نەك ڕیپۆرتاژکاریی؟!...

- کۆتایی چیرۆکەکەیش بە ھیچ جۆرێك وەھا نەکەوتووەتەوە وەکو ئەو دەڵێت، چونکە بەکارھێنانی ژمارەیەك کە لە واقیعدا نەبێت بە ھیچ جۆرێك چیرۆکەکە لە ڕیالیزمیی ناخات، خۆ "شێرکۆ بێکەس"ڕیپۆرتاژی نەنووسیوە تا گشت شتەکان بەبێ ھیچ دەستکارییەك باس بکات، بە تایبەتی ئەگەر لە شوێنێکدا بۆ زیاتر شتێك خستنە سەر چیرۆکەکە پێویست بکات وەکو لەم چیرۆکەدا وایە و لەلایەن چیرۆکنووسەوە ئیشارەتێکی زیرەکانەیە بۆ ئەو سەردەمەی پاڵەوانەکە بە فلاشباك بۆی گەڕاوەتەوە. ئیتر نازانم ڕەمزی چی؟! و ڕوو داوی گەورەی مێژوویی چی؟!و بوون و نەبوونی ئەو ژمارەیە لە"بەڕێوبەرێتی گواستنەوە و ھاتوچۆ"ی س□ل□مانیدای چی؟!..وادیارە "حەمەسەعید"ئەم خاڵەی لەگەڵ"غەفڵەت"دا لە لا تێکەڵبووە، کە ئاسمان و ڕێسمانیشیان ن□□وانە..ئیتر لەم بۆچوونە ھەڵەیەیشەوە ک□م□□□□ك ئەگەری ناشیاوی ڕیزکردووە، کە پێویست بە باسکردن ناکەن چونکە بناغەکەیان ھەڵەیە. پاشان دەڵێت:"کۆتایی ھێنانیش بە ژیانی پاڵەوانەکە بەو جۆرە ناماقووڵە..."، ئەوەی ڕاستی بێت لە یەکەم خوێندنەوەدا منیش ئەم کۆتاییەم زۆر بە دڵ نەبوو، نەك لەبەر ئەوەی بە"ناماقووڵ"م دەزانی، بەڵکو لەبەر ئەوەی وامدەزانی لە پڕێکدا ھاتووە و ھیچ ڕێخۆشکردنێك لە چیرۆکەکەدا بۆ ئەو کۆتاییە نییە، بەڵام ھەر کە تۆزێك لێی وردبوومەوە دڵنیابووم کە ئەوە تەنیا کۆتاییەکی شیاوە بۆ "باجی ئامە"-نەك پاڵەوانەکە، چونکە منداڵەکە پاڵەوانە-و بۆ چیرۆکەکەیش. بۆ"باجی ئامە"، چونکە لە چیرۆکەکەدا ڕێی بۆ خۆشکراوە کە ھەر خۆی دەڵێت، "-شل بوونی چی..دنیا پێنج و دوو ڕۆژێکە، گەنجین با بێ دڵیی خۆمان نەکەین". چیرۆکەکەیش خۆ ھەر دەبوو

کۆتایی بێت، هەوال□ی نەمانی"باجی ئامە"یش باشترین لەنگەرە بۆ چیرۆکەکە، ئەمە جگە لەوەی شتێکی سەیر دەبێت بە نووسەر بڵێین چیرۆکەکەت وا لێمەکە و وا لێبکە! چونکە ئەگەر وەها بە فیتەر و دارتاشیش بڵێیت شاربەدەرت دەکات. بۆ بەرهەمی ئەدەبییش پێویستە بەڵگە بۆ نیشانەی گونجاویی و نەگونجاویی لایەنێك لە دەقەکە خۆیەوە هەڵبهنجرێت، لێرەدا ئەگەر پەنا ببەینە بەر واقیعییش هەر ئەو ئەنجامە زۆر نزیکە لە ڕوودانەوە و هەرگیز نەك ناماقووڵ نییە، بەڵکو زۆر ئاسایییە ئافرەتێکی ئەوسا، کە ئێستا بێگومان پیرێژنێکی پەککەوتەی بێکەس و هەژارە، بیەوێت لە جادەیەکەوە بپەڕێتەوە و یەکێك لەو ئۆتۆمبێلە بە پەلە و گوێنەدەرانە بیکەن بە ژێرەوە..جا ئەگەر ئەمە ناماقووڵ بێت دەبێت بە هەندێك شتی تر چی بڵێین کە ڕۆژانە لە ژیانماندا ڕوودەدەن؟!

*سەیریش ئەوەیە"حەمەسەعید"بە دەنگێك کە تادێت زیاتر هەڵدەچێت دەڵێت:"تەنیا مەبەست ختووکەدانی عاتیفەی خەڵکییە"، لە کاتێکدا "شێرکۆ بێکەس"هیچ جۆرە سۆزێکی دەربارەی ئەو سەرئەنجامە دەرنەبڕیوە و مەسەلەی سۆزەکەی بە تەواوی داوەتە دەستی خوێنەران خۆیان. ئەمە لە کاتێکدا دەربارەی هەندێك لەو چیرۆکانەی لە فیلمە هیندیی و میسرییە فرمێسك سواڵکەرەکان دەچن هیچ شتێکی وەها ناڵێت و بگرە بە دڵیشین! لەم "بانێکە و دوو هەوایە"یش سەیرتر ئەوەیە ئەگەر لە ڕووی"ختووکەدانی عاتیفەی جەماوەر"ەوە بەراوردێکی هەر ئەم نووسینەی"حەمەسەعید"خۆی لەگەڵ ئەو چیرۆکەدا بکەین..

*لە هەموو ئەمانەیش سەیرتر ئەوەیە کە دەڵێت:"بە لابردنی دوا پەرەگرافیش نەك هەر کەلێن ناکەوێتە چیرۆکەکەوە، بەڵکو چیرۆکەکە لە کەناری ڕاستقینەی خۆیدا ئارام دەگرێ"، نازانم بە چ ئەقڵێك دەشێت ئادەمیزادێك لە ساڵێ ۱۹۷۸دا-کە ساڵی نووسینی چیر□ک□یە-لە شوێنێکدا هەندێك ڕووداوی ساڵی۱۹٤۸ی بیر بکەوێتەوە و چەند دەقیقەیەك بە خەیاڵ و بە هونەری چیرۆك بگەڕێتەوە بۆ سەردەمی منداڵیی خۆی و ئیتر هەر بە منداڵیی بمێنێتەوە و مێژوویش"۳۰"ساڵی ڕ□ بەق بگەڕێنێتە دواوە! ئەگەر ناماقووڵ لە دنیادا هەبێت هەر ئەمەیە.

*خاڵێکی تریش لەو سەیرانە ئەوەیە نووسەر دوای ئەوەی چیرۆکەکە بە ڕیپۆرتاژکاریی گوناهبار دەکات، هەر دوای نیو لاپەڕە بەرپەرچی خۆی دەداتەوە و دەڵێت:"..گێڕانەوەی چیرۆکەکە لە شێوەی نوێدایە.."! بەڵام لێرەیشدا خۆی ئاسایی نە جۆری نوێیەکە دەردەخات و نەیش دەیسەلمێنێت ئایا ئەم

قسیی دوایی استە، یان ئوی پشووی؟!

---

*ل چیرکی"ئو شوانی بت ئگریم و ئو ژانی ل بیرم
ناچیتو"(٢٣)ی "عبدوا عباس"دا، نووسر ل بر هر هیك بت
کرك(تم)ی چیرکک پشتگو دخات و ب هندك لینی لاوکییو
دنووست، ب ئوی ئو قسان دووبار بکاتو ک ئوند
وتراونتو بتام بوون، بی ب پویستی نازانم لسری
ابوستم و تهنیا ئوند دم ک هرگیز مرج نیی تیرکان ب
گشت سردم و ل گشت شونکدا لگ واقیعدا بگونجن.
*دواییش نازانم"حمسعید"ب ل پکدا ل "عبدوا عباس"د بت
ب"کاسلیکیی"و باو ب ژن و مردایتیی هتا هتایی دهنت،
ئگر ئو پیوندیی سرنکوتوویش بت؟! ئوندی من بیزانم ل
مانیفستکدا ب پچوانوی..لریشدا دم ئگر ئم چیرک
هی "عبدوا عباس"نبوای و نووسر هوسی هبوای دیتوانی وا
لکیبداتو ک هوک ب گینی واقیعیکی تا و زگاربوون ل
کت و پوندك ک پاوانک هوی پچاندنیددات..
پاشان نووسر حماستکی تواو دیگرت و نبری وتارکی تواو
برز دکاتو و دت:"لردا وودکم ئوانی ک وا تدگن
استگیی لودای ک چیرکنووس، یا شاعیر برهمکانی ئاونی
استقینی هسوکوت و تنگوچم و ئاوات و خواستی کسییانی
خی بن ک ئم ئوپی (نرگزییت). یان ل چاکترین حاتدا
دربینکی فتگرافییانی ل واقیعکی مییو".. پش ئوی
استیی ئم قسی وون بکینو، حزدکم لسر
وشی"فتگرافی"ابوستین، ب ئوی بزانین ئم نووسر چند ل
سرتا و بناغکانی نك چیرك و لکینو و خن، بکو
زانیاریی گشتیی دزانت؟..وشی"فتگرافی" ونی ئاسایی سر
کاغز دگرتو، ک ل ئدبیشدا شتك ب فتگرافییان ل
قم ددرت، وا دگینت ئو برهم وك ونیکی ئاسایی ک
ب کامیر گیرا بت وای، واتا ن جوو و بزوان و ن شیکردنوی
ناخی پاوانکان و ن هست و سزیان و ن هیچ شتکی تری وهای
تیا نیی، بکو بریتیی لوی ب چاو دیبینیت و دیخیت سر
کاغز..کچی ئم ك ب پچوانو، ئو وشیی ب شت زر ورد و
تایبتییکانی ناخی پاوانکان بکارهناو! ب استی
کامیرایکی سر سووهنر و داهنانکی تکنژیی مزن ئوی
بتوانت ونی"تنگوچم و ئاوات و خواست"و ئمجر شتانی ناخ

بخاتە سەر کاغەزی وێنەی فۆتۆگرافی؟!
ئەمە هیچ، با بێینەوە سەر مەبەستەکە، کە بە توندوتیژییەکەیدا دیارە تاوانبارکردنە، با وشەکان لە جێی خۆیشیاندا نەبن. من پێش ئەوەی خۆم هیچ بەڵام شاکارە هەرە مەزنەکانی ئەم دنیایە بە نموونە بە پووچکردنەوەی ئەو قسەیە دەهێنمەوە، وەکو"پیرە و دەریا"و گشت بەرهەمەکانی"هێمینگوای"(٢٤) و "یۆلیسیس"ی"جەیمس جۆیس"(٢٥)و "گەڕان لە کاتە ونبووەکە"ی"مارسیل پرۆوست"(٢٦) و زۆر تا کەمی سەرتاپای بەرهەمەکانی "دیستۆیقیسکی"و"لیۆ تۆڵستۆی"و"شەکسپیر"(٢٧) و زوربەی شاکارە ئەدەبییەکانی گەورە ئەدیبانی دنیا، کە بە ئاشکرا ڕەنگدانەوەی ژیانی نووسەرەکانیانی پێوە دیارە و ئەوەیش ڕای گەورە ڕەخنەگران و لێکۆڵەرەوانی دنیایە، کەسێك مەبەستی بێت زۆر بە ئاسانی دەگەڕێتەوە سەریان، وەك لە پەراوێزەکاندا دیاریم کردوون.. ئینجا ئەدیب و خوێنەری کورد نازانێت بە کلکی کەڵەشێرەکە باوەڕ بکات، یان بە قسەکەی مەلای مەزبوورە؟! هەر کەسە و ئارەزووی خۆیەتی. بەڵام من باوەڕناکەم ئەدیبی ڕەسەن ئەگەر لە تاقیکردنەوەیەکدا قاڵ نەبووبێت و بە تەواوی ئاگاداری گشت لایەنێکی ئەو بابەتە نەبێت کە لەسەری دەنووسێت و گشت خۆشیی و ناخۆشییەکی ئەو بارەی نەچەشتووبێت، باوەڕ ناکەم بتوانێت بەرهەمێکی ڕاستگۆ و پوخت بهێنێتە بەرهەم. دارتاش و بەرگدروو و ئەوانی تر دەتوانن بە پێی کەتەلۆگ و پێوانە و کێشانە چیت بوێت بۆتی دروست بکەن، بەڵام ئەدەب هەشتا ئەوەندە بازاڕی نەبووە وەهای لێبێت و ئەدیبی ڕاستگۆ و دەسڕزیش بەر لە گشت کەسێك بۆ خۆی دەنووسێت و داهێنانی ئەدەبییش کارێکی تەواو تاقەکەسییە(٢٨) و هەرگیزیش بە خوێندنەوەی چەند سێپارەیەك وەدەست نایەت. بەڵام ئەوەیش هەیە پێویستە ئەو تاقیکردنەوە و هەست و نەستە خودییانە- نەك شەخسییانە- پێزەکی ئەوتۆیان بدرێتێ تا ببن بە شتێکی گشتیی، ئەگەرچی زوربەیشیان هەر خۆیان لە خۆیاندا گشتییشن.(٢٩) مەگەر یادگارنامە و نامە تایبەتییەکان نەبێت، کە ئەوانیش زۆرجار لە سنووری تایبەتی دەردەچن و دەبن بە شتێکی بە کەڵك بۆ گشت کەسێك، وەکو یادگارنامەکانی"پابلۆ نیرۆدا"و"کازانتزاکی"و نامە تایبەتییەکانی"کافکا"و"سەییاب"و زۆر و زۆری تر..
لە شیعریشدا داوا لە نووسەر دەکەم با شیعرەکانی"گۆران"ی نەمری خۆمان و"یەسینین"ی ڕووسیی و هەر کەسێکی تر کە ئەو لەم دنیایەدا هەڵیدەبژێرێت بخوێنێتەوە، بۆ ئەوەی بە چاوی خۆی ببینێت جوانترین و ڕاستگۆترین و کاریگەرترین پارچە شیعر هەر ئەوانەن کە"ئاوێنەی ڕاستەقینەی هەڵسوکەوت و تەنگوچەڵەمە و ئاوات و خواستی"خودیی شاعیرەکەن و ئەو قسە زۆر باوەڕ بە خۆیەی ئەو پووچ دەکەنەوە، کە

نازانم لە کوێوەی هێناوە و..ئەگەر بەئاگایی نەبێت لە ئەدەب لە چییەوە پێی گەیشتووە؟!

---

*"حەمەسەعید"دەربارەی چیرۆکی"چاوەڕوانی"(٣٠)ی منیش دەڵێت:"..بە (مەنەلۆژی)ناڕاستەوخۆ دەست پێدەکات"، ئاشکرایە کە"مەنەلۆژی ناڕاستەوخۆ وا لە خوێنەر دەکات بەردەوام هەست بە نووسەر بکات"(٣١)، واتە پاڵەوانەکە خۆی نادوێت، بەڵکو نووسەرەکە خوێنەر دەباتە زەینی پاڵەوانەکەوە و هەست و بیر و لێکدانەوەکانی بۆی دەردەخات، بە پێچەوانەی چیرۆکەکەی منەوە کە لە یەکەم وشەوە تا دوا وشە بە مەنەلۆژی ناوەوەی ڕاستەوخۆی تەواو نووسراوە، واتە نووسەر خۆی پاڵەوانە و لە ڕێگای ئەویشەوە خوێنەر ڕاستەوخۆ بە چاوی پاڵەوانەکە دەبینێت و بە مەشکی ئەو بیردەکاتەوە و لە ناو زەینی ئەودایە(٣٢)، واتە خوێنەر خۆی دەبێت بە پاڵەوانەکە، ڕاستەوخۆییەکەیشی لەمەدایە، سەرەڕای چەند وردە بناغەیەکی تری ئەم تەکنیکە کە کات و شوێن و کەسانی ناوەوەی پێدەگەڕێت(٣٣). خۆ ئەگەر نووسەر ئەو قسەیەی دەربارەی"کەلاوقووچ"، یان"ڕەشەڕاو" بکردایە، دەوترا لێی تێکچووە و تا ڕادەیەك چاوی لەدەپێشرا، بەڵام بۆ ئەم چیرۆکە..هیچ بیانوویەکی بۆ نییە نەشارەزایی نەبێت..خۆ نایشکرێت منیش وەکو ئەو بڵێم"عەرزی عەزیزاتە"، چونکە هەر گەشتییشی پێوە نییە!

*پاشان دەڵێت:"پاڵەوانی چیرۆکەکە مرۆڤێکی بێزار و بێئومێدە، لە جێیەکی دیاری کراودا ڕاوەستاوە و چاوەڕێیە (قاپی)(ڕەحمەتی) بە بخرێتە سەرپشت.."گشت ئەو شتانەی دەربارەی پاڵەوانی نەرێنیی و ئەرێنیی و وازهێنانی نووسەر لە کرۆکی چیرۆکەکە و بە هەندێك لایەنی لاوەکییەوە نووسیان و ئەو شتانەی تری دەربارەی هەندێك لایەنی"کەلاوقووچ"و چیرۆکەکانی "عەبدوڵڵا عەباس"وتم لەڕێیشدا هەر وان و پێویست بە دووبارەکردنەوە ناکەن. بە نموونە"حەمەسەعید"دەڵێت:"..ڕاوەستاوە.."، منیش دەڵێم تۆ بڵێیت چیرۆکەکەی خوێندبێتەوە؟! ئەگینا چ خوێنەرێك-نەك لێکۆڵەرەوەیەك-هەیە نەزانێت ئەمە"دانیشتن"دەگەیەنێت"ئا ئەرەی وت. ئەو پێنایە باشە، ڕووبارەکە و دیمەنی خۆرنشین لەو دیو جامەکەوە. سەر دەنێم بە سەرییەوە و..هتد"؟ باشە باوکم ئەوە وتمان ئەم ڕستەیە لەوە ئاڵۆزتر"حەمەسەعید"بتوانێت لێکیبداتەوە..خۆ ئەو"مۆتیف"واتە ڕەسمەی لە ژێر ناونیشانی چیرۆکەکە چاپکراوە ئاشکرایە. بەهەرحاڵ، ئەمە بایەخێکی ئەوتۆی نییە لەوە زیاتر کە دەردەکەوێت ئەو چەند

لەو بەرهەمانە وردبوون□و□، ئینجا نووسینەکەی نووسیوە و چەند هەست بە لێپرسینەوە بەرامبەر بەو شتانە دەکات کە وتوویەتی، پووچگەرایی هەرگیز نەگەیشتووەتە ئەم ڕادەیەی گوێنەدان! هەر ب□ی□ش هیچ سەیر نییە بۆ ئەو بە ژووانێکی دڵداریی بڵێت(قاپی)(ڕەحمەت)، ئەگەر هەر زانیبێتی کرۆکی چیرۆکەکە چاوەڕوانی کردنێکی دڵدارێکە! چونکە ئەو لەبەر سەرقاڵیی بە شتی ترەوە ماوەی دڵداریی کردنی نەبووە و بەلایەوە شتێکی ناهەموارە ئادەمیزادێك دڵداریی بکات، یان هەر لە چیرۆکێکدا باسی ژووانێکی دڵداریی بکات، چونکە ئەم کارە خزمەتی لایەنە فیکرییەکەی ناکات!

*ئینجا نازانم پیاو لە کاتی چاوەڕوانی کردنی دڵدارەکەیدا کە لەسەر ژووانێك لە گەڵیدا ڕێك کەوتووبێت دەبێت چ ڕۆڵێکی هەبێت، یان نەبێت، کە ئەو دەڵێت:"..بە بێ ئەوەی هیچ ڕۆڵێکی هەبێت"، بە تایبەتی ئەگەر چیرۆکەکە هەوڵدانێك بێت بۆ دەربڕینی ئەو تاقیکردنەوەیە بە گشت پەژارە و نیگەرانییەکییەوە.. تۆ بڵێیت"حەمەسەعید" داوا لەو ئاشقە بەدبەختە بکات بۆ ئەوەی"ڕۆڵی هەبێت"دەست بداتە چەکێك و بچێت دڵدارەکەی بە زۆر بەکێش بکات و هەر بە زۆری چەك گشت ڕاز و نیازێکی دڵە پەرۆشەکەی بۆ باس بکات؟!

*"حەمەسەعید"دەڵێت:"کەسێ باوەڕی بە توانای مر□ق ه□بێت دەگاتە ئەو قەناعەتەی کە مر□ق د□توانێت هەموو کۆسپەکانی بەردەمی تەخت بکات و ئەم دامودەزگایە بڕووخێنێ کە دەیکاتە بورغویەك لە ئامێرێکدا"بەڵام "جۆرج لۆکاچ"لە هەمان ڕوانگەوە دەڵێت:"خەڵکی هەموو یاریی دەستی هێزە کۆمەڵایەتییە-ئابوورییەکانن و ویست و بگرە نیازە ڕەوشت بەرزەکانیشیان هیچ کارێکی ئەو تۆ ناکاتە سەر چارەنووسیان"(٣٤). منیش لەگەڵ "هەمەنگوای"دا دەڵێم:"دەشێت ئادەمیزاد تێك بشکێت، بەڵام هەرگیز نا بەزێت". ئەمە وتەی ئەدیبێکە کەم تاقیکردنەوەی جیهانیی و تایبەتی هەبووە لە ژیانیدا خۆی تێنەهاویشتووبێت و ئەوی تریشیان وتەی خاوەنبیرێکی پێشکەوتنخوازی بەناوبانگ و لێکۆڵەرەوەیەکی سەرکەوتووە و ئەوەیش قسەی یەکێکە لەو ڕەخنە و لێکۆڵینەوە نووسانەی بوونە بە تووشی ئ□دب□کەمانەوە! جیاوازیی نێوان سەرنجی یەکلایی و ڕووکار و سەرنجی فیکریی مولتەزیم و سەرنجی قووڵ و گشتگیرانەی مر□قانەیش لە نێوان ئەم سێ وتەیەدا زۆر ئاشکرایە. ئینجا نازانم پێویست دەکات بڵێم ئەو قسەیەی نووسەر لەو جۆرە قسە زیاد لە پێویست خۆش باوەڕانەیە کە زیاتر بەلای گێلۆک□یدا دەدات و بۆ فریودانی ساویلکەکان دەست دەدات نەك بۆ ئەدیبێك، یان مرۆڤێك هەردوو دیوەکەی ژیان ببینێت.

*پاشان دەڵێت:"(فیکری)چیرۆکەکە لەوەدا کۆدەبێتەوە کە سەڵاح پێمان دەڵێت: هەموو ڕۆژ و مانگ و ساڵەکان وەك جەوهەر لە یەك

دەچن..”باوەڕتان بێت کە ئەمەم خوێندەوە خێرا بە چیرۆکەکەدا چوومەوە، وتم نەوەکو لە چاپکردندا وەها ڕستەیەکی نووسینەکی تری تێکەوتووبێت! بەڵام دوایی بۆم دەرکەوت ئەمەیش یەکێکە لەو بە هەڵبەستنانەی کە چەند جارێك لەو نووسینەدا دووبارە بووەتەوە، مەبەستەکەیش ئاشکرایە بۆ ئەوەیە ئەوەی لە دواییدا وتوویەتی بیڵێت، ئەگینا وەك ڕوونمان کردەوە مەبەستی چیرۆکەکە ئاشکرایە و وشەی (فیکر)یش هەرگیز بە ئەم چیرۆکە دەست نادات، وەکو بە زۆربەی هەرە زۆری بەرهەمی ئەدەبیی و هونەریی ئەم دنیایە دەست نادات(٣٥)، ئەمەیشیان هەر ڕوونکردنەوە.

*دوایی بە هەوایەکی تر لەسەر هەمان ئاواز دەڵێت:”سەڵاح لەم چیرۆکەیدا تازەترین تەکنیکی بەکارهێناوە، بەڵام تازەگەریی و نوێکردنەوە و داهێنان ئەوە نییە تەنیا شێوە بگرێتەوە، بەڵکو بە پلەی یەکەم ناوەڕۆك دەگۆڕێتەوە، بەیە تازەگەریی و نوێکردنەوە تەعبیرکردنە لە فیکری پێشکەوتووخوازترین هێزی ئەم سەردەمە”. منیش لەگەڵ تێکڕای هونەرمەندانی ئەم دنیایەدا دەڵێم:”تازەگەریی و نوێکردنەوە”بە پلەی یەکەم و دووەم و سێدەمیش هەر پەیوەندیی بە تەکنیك و هونەری بەرهەمەوە هەیە(٣٦)، جا ناوەڕۆك بەلای ئەم، یان ئەوەوە چاك بێت، یان خراپ. بە پێچەوانەیشەوە هیچ ناوەڕۆکێکی بەرز نەك هەر نووسەر ناکات بە تازەگەر و نوێخواز و داهێنەر، بەڵکو نووسینیش ناکات بە بەرهەمی ئەدەبیی، یان هونەریی، چونکە دەشێت نووسەرێك بە وتارێك باشترین ناوەڕۆك و بەرزترین فیکر دەربڕێت و نووسینەکەیشی هەرگیز نەك”تازەگەریی و نوێکردنەوە و داهێنان”نەبێت، بەڵکو ئەدەبیش نەبێت، بە پێچەوانەی ئەمەیشەوە دەشێت بەرهەمێك ناوەڕۆکێکی زۆر ئاسایی، یان بێکەڵك، بگرە تا خراپیشی هەبێت و کەچی بەرهەمەکەی تازەگەریی و نوێکردنەوە و داهێنانیش بێت..نموونەی بابەتی یەکەم گشت مرۆڤپەروەرە(نائەدیبەکان)ی دنیا دەگرێتەوە، هەر لە پێغەمبەرانەوە تا بە فەیلەسووف و سیاسیی و گشت ئەوانی تر دەگات، کە بە وتە و بە نووسین خزمەتی مرۆڤایەتییان کردووە، بەڵام هەرگیز نەبوونە بە ئەدیبیش تا بە تازەگەر و نوێکەرەوە و داهێنەری ئەدەبییان دابنێین. بە نموونەی”تازەگەریی و نوێکردنەوە و داهێنان”بە ناوەڕۆکی ئاسایی، پێش گشت کەسێك”گۆران”ی نەمر دەهێنمەوە، کە ناوەڕۆکی زۆر لە شیعرەکانی جوانیی ئافرەت و سروشتە و شیعر لەوەتەی هەیە بەکاریان دەهێنێت، کەچی”گۆران”ئەوپەڕی داهێنان و نوێکردنەوە و تازە- گەریشی تیا بەدیهێناوە، بگرە”گۆران”زیاتر بە ناوەڕۆکە ئاساییەکان نوێیی و داهێنانی وەدەست هێناوە وەك لە شیعرە بە ناوەڕۆك بەناوبانگەکانی..”هیگڵ”ی فەیلەسووف لەم

بارەیەوە دەڵێت:"کاری هونەریی بریتییە لە لایەنە تەکنیکییە ڕووتەکەی"(٣٧). ئەگەر وا نەبێت چۆن ناوەڕۆکێکی بێکەڵکی وەك ئەوەی تابلۆی"ئافرەتانی ئەڤینیۆن"ی هونەرمەند"پابلۆ پیکاسۆ"دەبێت بە"شۆڕشێکی ڕەسەن"لە هونەری نیگارکێشاندا؟!(٣٨) خۆ "ناوەڕۆکەکەی بریتییە لە پیشانگای بەر دەرگای سۆزانی خانەیەك"(٣٩)کە وێنەی چەند ئافرەتێکی ڕووتی ناشیرینن. تازەگەریی و نوێکردنەوە و داهێنان لەم تابلۆیەدا تەنیا لە تەکنیکەکەیدا یە کە"پیکاسۆ"بۆ یەکەمجار سەرکەوتووانە شێوەی کیووبیزمیی بەکارهێناوە. ئیتر نازانم پێویست بە نموونەی تر دەکات بۆ ئەوەی بیسەلمێنین کە داهێنان بە پلەی یەکەم و ئینجایش نوێکردنەوە لەوەدایە: چۆنی دەڵێیت، نەك چی دەڵێیت؟! لایەکی تری ئەم مەسەلەیەیش ئەوەیە بەرهەمی تر زۆرن بێ بێ نوێکردنەوە و تازەگەرییەکی ئەوتۆ جێگای شایستەی خۆیانیان لە دڵی خوێنەران و ڕەخنەگران و لەکۆڵەرەوانیشدا کردووەتەوە، بەڵام بە نوێکردنەوە لە قەڵەم نەدراون، ڕۆمانی "زۆربای یۆنانی"ی"نیکۆس کازانتزاکی"و"دایك"ی"مەکسیم گۆرگی"و زۆری تریش هەن لەم نموونەیەن.

دیسانەوە دەڵێم: نازانم"حەمەسەعید"ئەو قسەیەی لە کوێوە هێناوە؟ ئەگەر هی خۆیەتی بۆ چی دەیسەلمێنێت و ئەو نموونانەی هێنامانەوە چییان لێدەکات؟!سەرەڕای ئەمانەیش نازانم ئەو"فیکری پێشکەوتووخوازترین هێزی ئەم سەردەمە.."بەلای ئەوەوە کام قەڵەیانە؟ و کامیان تەواو و کامیان مامناوەندیی و کامیان لە لێواری پێشکەوتنخوازییدایە؟! دواییش کە ئەم پلەی پێشکەوتنخوازییانە دەستنیشان دەکات؟!بە هەرحاڵ، من چاوەڕێی وەڵامی ئەم پرسیارانە ناکەم، بەڵام دەڵێم هەق و ڕاستیی پێویستی بە هەرا هەرا نییە و دڵسۆزییش بە کردەوەیە نەك بە سینگ دەرپەڕاندنی سەر کاغەز..

*لە کۆتایی ئەو بڕگەیەیشدا نووسەر دێتە سەر ئەوەی دەڵێت:"..دوا سەرنجم دەربارەی ئەم چیرۆکە ئەوەیە: وەك چۆن هەوڵ دەدرێ بە خاوەن ڕاگرتنی دەوروبەری مرۆڤ و هەموو خێرخوازێك دژی پیسکردنی دەوروبەری مرۆڤ، ئەم جۆرە ئەدەبەش دەوری هەیە لە پیسکردنی بیری مرۆڤدا و دژایەتی کردنی ئەرکی سەرشانی هەموو خێرخوازێکە (١٣)". هەر کەسێك ئەمە بخوێنێتەوە و بە پێی ژمارەی پەراوێزەکە کە(١٣)یە سەیری پەراوێزەکان بکات کە نووسراوە"پێشەکیی ڕۆمانی-کاتە نەهەنگەکان کۆچ دەکەن-ی-یۆری ڕایتخیۆ-گۆڤاری ئەقلامی-ژمارە ٩ی ساڵی ١٩٨٠"، هەر کەسێك سەرنجی ئەمە بدات وا دەزانێت لە دوو خاڵەکە":"ی دوای وشەی"ئەوەیە"وە ئەم وتەیە هی ئەو ڕۆمانووسەیە.. کەچی وایش نییە و هەرگیز ئەو ئەدیبە بەو زمانی"پیس"ە نەدواوە...!ڕاستە ئەو باسی "پاراستنی پاکیی سەرچاوەکانی ئاوی

سازگار و جەنگەڵ و دارستانەكان و تا باڵندە و ئاژەڵە-دەگمەنەكان-
دەكات"، بەڵام ئاشكرايە"يۆری ڕايتخيۆ"بناغەی پاراستنی دەوروبەر
دەزانێت چييە و چۆن بە پاراستنی هاوسەنگيی سروشت بەدی دێت، نەك
بە لەناوبردنی جۆرێك و زۆركردنی جۆرێكی تر-وەك ئەم وای لێكردووە-
چونكە زانستی دەوروبەر پاراستن-هەر بۆ نموونە دەڵێم-دەڵێت:ئەگەر
لە ناوچەيەكدا ئاژەڵە گۆشتخۆرەكانت قڕكرد، ئاژەڵە گيا و گۆڵ
خۆرەكان زۆردەبن و كاردەكەنە سەر سەوزايی زەويی و لە دوايیدا
ناوچەكە دەڕووتێتەوە و ئاژەڵە گيا خۆرەكانيش لەناودەچن. چونكە
سروشت بە درێژايی هەزاران ساڵەی تەمەنی جۆرە هاوسەنگييەكی بۆ خۆی
دروستكردووە و گشت دەستكارييەكی لەلايەن ئادەميزادەوە دەبێت بە
هۆی سەنگەلابوون و لە دوايیشدا هەرەس هێنانی و قاتوقڕيی..ئەم
مەسەلەيە لايەنێكی تريشی هەيە، ئەويش لەوتاندنی هەوا و ئاوە بە
دووكەڵی كارگەكان و دەرمانە كيمياوييەكانی لەناوبردنی مێرووی
زيانبەخش بە كشتوكاڵ و تەندروستيی، ڕاوەستان لە ڕووی ئەم لايەنەيش
وا دەگەيەنێت كارگەكان دابخرێن و لێگەڕێن كول□□□ و مێرووی تر وەك
جاران كشتوكاڵ بخۆن. ئەمەيش دەبێت بە هۆی گێڕانەوەی مێژوو بۆ
دواوە و دواكەوتنی پيشەسازيی و كشتوكاڵ و زياتر برسيی كردنی
كرێكاران و جوتياران.. بە هەرحاڵ ئەم مەسەلەی پاراستنی دەوروبەرە
زۆر لەمە زياتری دەوێت و منيش داوای لێبوردن لە خوێنەران دەكەم
كە هەندێك لە مەسەلەی ئەدەبەكە دوورم خستنەوە، بەڵام مەبەستم
ڕوونكردنەوەی نەزانيی و بە هەڵەدا بردن و چەواشەيی زانيارييەكانی
نووسەرە. “يۆری ڕايتخيۆ”ئەم مەسەلە سروشتييە زۆر شارەزايانە و بە
زمانێكی ناسك و”شاعيرانە”دەباتن□ س□ر ئەدەب و دەڵێت:”بەڵام
ئادەميزاد ژيانی ناوەوەيشی هەيە، كە ژيانە ڕووحيی و فيكريی و
هونەريييەكەيەتی”(٤٠)، واتە جگە لە بەرژەوەندييە ئابووريی و
كۆمەڵايەتيی و ئەوەكانی تر، ئادەميزاد ئەو لايەنە ناوەوەييانەيشی
هەيە و بايەخدانی يەكلايی بە ديوی دەرەوەی ئادەميزاد ئەو
لايەنانە”لە دنيای تازەدا تووشی لەوتان و ڕووتانەوە و شێواندنی
ئەنقەست دەكات..”بۆ نموونەی ئەمەيش”ئەدەبی توندو تيژيی و
ڕقەبەرايەتيی و ڕەگ□ز□پ□رستيی”لە وڵاتە ڕۆژئاوايييەكاندا
دەهێنێتەوە. ئەم بۆچوونەيش هيچ جياوازييەكی لەگەڵ مەبەستی
بەرهەمەكانی”ئەلبێر كامۆ”و “ساموێڵ بێكيت”و ئەو دوای
پ□ش□□و□كاندا نييە(٤١)، كە لێرەدا “حەمەسەعيد”دەيەوێت چيرۆكەكەی
من بداتە پاڵيان و لەو ڕێگايەيشەوە بەوپەڕی”توندوتيژيی و
ڕقەبەرايەتييەوە”-كە”يۆری ڕايتخيۆ”نەفرەتی لێدەكات، هەر بە دەمی
ئەوەوە-ئەدەبی دژ بە شارستانيی ڕووكەش و ئادەميزاد بە بورغوكەر
بە زمانی”پيس”باس دەكات..نازانم تۆ بڵێيت ئەم داوا لەو نووسەرانە

بکات لەناو ئەو زەلکاو و ناهەمواریی و لەوتاوییەوە ئەدەبەکی پێ لە گوڵ و گوڵزار و شەنەیی بهێننە بەرهەم و چاو لە ئاستی ئەو ژیانە نامرۆڤایەتییە بچووقێنن و هەر بە خەیاڵ بڵێن: ئەخەی دنیا چەند خۆش و ڕەنگینە! یان مێروولە هەر پێی خۆشە بچێت بەگژ قوللەی قافدا؟!

---

*"ئەرستۆ"ی فەیلەسووف دووهەزار ساڵ زیاترە وتوویە:"تا زۆرتر بزانم، زیاتر بۆم دەردەکەوێت کە کەمتر دەزانم". "حەمەسەعید"یش دیوەکەی تری ئەم وتەیە دەچەسپێنێت، کە ئەویش لە خۆ ڕازیبوون و خەڵکی بە هیچ نەزانە، بۆیە وەکو بەرپەرچدانەوەیەکی وتە چەوپە بە پۆستەکەی "حوسێن عارف"دەربارەی چیرۆکی "ڕەشەڕاو" (٤٢)ی "سەلام محەمەد"کە وتوویە:"شێوەی موناجات و مەنەلۆژە ناوخۆکە لە دەربڕینی مانـــا و مەبەســـتدا یاریـــدەی زۆر داوە.."(٤٣)، ئەم بە نیمچە دڵنیـــاییییەکەوە دەڵێت:"مـــن پێمـــوایە چیـــرۆکەکەی ســـەلام شتێکـــی تەقلیدییە، بەڵام بە شێوەیەکی نوێ نووسیویەتی، بۆیە نوێترین تەکنیك ئەو باسە تەقلیدییە ناکاتە کارێکی ئەدەبیی سەرکەوتوو"، بەر لەوەی لەم قسەیە وردبینەوە، بابزانین وشەکانی چەند لە جێی خۆیاندان: جارێ نووسەر بە "پێموایە"قسە دەکات، واتە زۆر دڵنیا نییە و هەر بە قیروسیا وتوویەتی. لەکۆڵینەوە بناغە و بنچینەی زۆی هەیە و ناشێت وەکو مەتەڵ هەڵهێنان بنووسرێت، بەڵام بە هەرحاڵ لە سەرەتاوە دەزانین نووسینەکە لەکۆڵینەوە نییە و با ئەمەیش بچێتە پـــاڵ ئەوەکـــانی تـــر. جگە لەمەیـــش وشەی"تەقلیـــدیی"وەکو وشەی"فۆتۆگرافی"بۆ جۆرێك بەکار هێنراوە کە هەرگیز وا ناگەیەنێت. خۆ ئەگەر بە"تەقلیدیی"مەبەستی بابەتی چیرۆکەکە بێت، ئەوە بێگومان هەڵەیە و هیـــچ بابەتـــێك نییە"تەقلیـــدیی"بێت ئەگەر دەربڕینەکەی سەرکەوتووبێت، ئەگەر وا نەبێت چی لە دڵداریی و بە جوانیی ئافرەت و ســـروشتدا شیعـــر وتـــن و لاوانـــدنەوە تەقلیـــدیی تـــر هەیە، کە"گۆران"بەرزترین شیعریشی پێ وتوون. ئەمەیش ئەوەندە ئاشکرایە پێویست بە نموونە هێنانەوە ناکات. خۆ ئەگەر مەبەستیشی شێوەی ئەو چیرۆکەیە، ئەوە هەر هەڵەیە، چونکە"تەقلیدیی"واتە لاسایی کردنەوەی ئەو شێوانەی ئەوەندە بەکارهێنراون گیانیان تیا نەماوە..ئەمە لە چیرۆکدا ئەو شێوەیە دەگرێتەوە کە مەرجە باوەکانی چیرۆك پەیڕەو دەکات. وەك سێ قۆناغەکەی سەرەتا و لوتکە و کۆتایی. سەرەڕای ڕوداو و پاڵەوان و کات و شوێنێکی دیار و چەند وردە شتێکی تر. جا نازانم تۆ بڵێیت چیرۆکی"ڕەشەڕاو"وەها بێت؟!..نەخێر. بگرە هەر لە

شێوە کەم ناسراوەکانی چیرۆکە و ئەگەر "حوسێن عارف"سەرنجی بە"شێوەی موناجات"(٤٤)-کە لقە تەکنیکێکی زۆر تایبەتی و تەسکی شەپۆلی هەشە(٤٥)-ڕانەکێشایە، ڕەنگ بوایە نەك هەر بە تەقلیدیی دانەنرایە، بەڵکو لەسەر چیرۆکی ئاساییش حیساب نەکرایە.. ئەگەرچیش"د.شە"ڕای وایە هەر نووسینێك شیعر نەبێت چیرۆکە.

*"حەمەسەعید"کە دەڵێت:"بە شێوەیەکی نوێ نووسیویەتی"، لەگەڵ ئەوەیشدا ئەم قسەیە زۆر گشتییە و کەم بەرهەمی ئەمڕۆ ناگرێتەوە و لەگەڵ ئەوەیشدا خۆی واتەنی"ماڵی بە دانە"، بەڵام بە نەگبەتی ئەم چیرۆکە ناگرێتەوە! چونکە شێوەی"موناجات"ڕێگەکە لەو ڕێگانەی تەوژمی هەش لەسەری ڕاوە. تەنانەت شاعیری مەزنمان"ئەحمەدی خانی"ش نەسەدساڵە بەر لە ئێستا لە کۆتایی"مەم و زین"ـەکەیدا بەکاری هێناوە و هەر بە هەمان زمانی کەسی دووەم-واتە صیغەی مخاطبە-وەك چۆن "سەلام محەمەد"لەگەڵ خۆیدا دەدوێت، "خانی"ش ئاوەها لەگەڵ قەڵەمەکەیدا-کە هەر خۆیەتی-دواوە و وتوویە:

ئەی ڕاکیبی واقیعی پیادە

وەی عاشقی صەفحەی دەسادە..هتد

*ئەم شێوەیە زیاتر ناخ و نیگەرانییەکانی پاڵەوان-نووسەری پەدەردە بەدرەت و"ولیەم فۆکنەر"ڕووداوی ڕۆمانی "لەو کاتەدا کە بە گیانەڵاییە ڕادەکشێم"ی بەم شێوەیە داڕشتووە، "ڤەرجینیا وولف"یش ڕۆمانی "شەپۆلەکان"ی هەر بەم شێوەیە نووسیوە. "سەلام محەمەد"یش توانیویەتی بەم شێوە هونەرییە سەودایی شاعیرێکمان بە دەربەڕێت کە بە درێژایی ڕۆژێك لە پلەیەکی شاعیرانەی هەستونەستدا دەژێت و لە بیرکردنەوە زیاتر هیچ کارێکی تری نییە و دیارە قوتابییەکی ڕۆشنبیرە و یەکەم ڕۆژی پشوودان گەڕاوەتەوە بۆ دێیەکەی خۆیان..ئەم پاڵەوانە لەو ڕۆژەدا وا هەست دەکات زۆر لە"فەتیس"ی پاڵەوانی"مەسیح سەرلەنوێ لە چوارمێخە دەدرێتەوە"ی"نیکۆس کازانتزاکی"یەوە نزیکە و هەندێك ناوی تریشی بە مێشکدا دێت کە ئەوانیش هەریەکە و لە لایەکەوە لەم پاڵەوانەوە نزیکن، بەمەیش نووسەر تیشکێکی زۆری بەو چەند ناوە خستووەتە سەر ناخی پاڵەوانەکەی. ئیتر نازانم"عەرزی عەزیزات"و کەشەی نەوان هەژاران و چەوسێنەران و ئەم بابەتە قسانەی "حەمەسەعید"دەربارەی ئەم چیرۆکە نووسیویەتی چی پەیوەندییەکی بە کرۆك و مەبەستی ئەم چیرۆکەوە هەیە؟! ئەمەیە پێی دەوترێت: "گوێ بە پێیین لێکدەداتەوە"(٤٦). ئەو ڕستەیەی ئەو دەستەویەخەی بووە و بە ئامان و زەمان لێی نابێتەوە، تەنیا ئیشارەتێکە بە نەریتێکی کوردەواری و دیارە ئەو گۆشت و برنجە بە بۆنەی گەڕانەوەی پاڵەوانەکەوە لێنراوە و ئاشکرایە حاڵی ئەمانیش لە حاڵی ماڵی"پوورە مەنیج"هیچ باشتر نییە، ئەگینا بەلای

ماڵەکەوە ئەوە خواردنی ئاساییان بێت هەرگیز ئەوەندە بە بایەخەوە سەیر ناکرێت تا ناوی ببرێت و دراوسێی پێ بیربکەوێتەوە و بەشیانی لێبدرێت. جا لەبەر ئەوەی نەك ئەم چیرۆکە، بەڵکو هەرچی ئەدەب و هونەری دنیا هەیە تاقە منداڵێکی لە برسێتیی پێ ڕزگار ناکرێت(٤٧)..بۆیە بە پێویستی نازانم لەمە زیاتر لەسەری بڕۆم.

---

*"حەمەسەعید"دەربارەی چیرۆکەکەی "موحسین ئاوارە"دەڵێت:"من هەرچەندە لەگەڵ ئەوانەدا ڕێکناکەوم کە لە هەڵسەنگاندنی هەموو کۆمەڵە چیرۆکێکدا یەکە یەکە چیرۆکەکان کورت دەکەنەوە و..هتد"، جارێ ئەو کارە لە ڕەخنە و لێکۆڵینەوەدا کورت کردنەوەی پێ ناوترێت، بەڵکو گێڕانەوەی حیکایەتی چیرۆکەکەیە بە کورتی، لەگەڵ شیکردنەوە و ڕوونکردنەوەی هەندێك لایەنی سەرەکی لە چیرۆکەکەدا بۆ دەرخستنی کرۆکەکەی. کورت کردنەوە تەنیا بۆ ڕۆمانە درێژەکان دەبێت، کە ئەویش زیاتر کارێکی بازرگانییە، بەڵام کورتە چیرۆك خۆی کورتە ئیتر چۆن کورت دەکرێتەوە(٤٨)؟!جگە لەمەیش وەنەبێت ئەمە بە کارێکی شێواندنی بەرهەمەکە دابنێت، بەڵکو بە کارێکی ئاسان و"ماڵی بە دانە"ی لە قەڵەم دەدات، کەچی گەورە ڕەخنەگران بە خۆیانەدا ڕانابینن ئەم کارە بکەن، چونکە دەزانن بەرهەمەکە ئەوەیە کە بەو شێوەیە دەربڕاوە و هیچ داڕشتنەوە و گێڕانەوەیەکی چیرۆکەکە نابێت بەو بەرهەمە خۆی، چونکە چیرۆك حیکایەت نییە تا هەر کەسێك بە ئارەزووی خۆی بیگێڕێتەوە. ئەم سەرنجەیش بۆیە بە پێچەوانەی ڕای گشت گەورە ڕەخنەگرانەوەیە چونکە لە یەکێکەوەیە شتە هەرە باو و گشتییەکانی ڕەخنەیشی پەیڕەو نەکردووە..دیارە بێگومان دیاردەیەکی نوێیە لە ڕەخنە و لێکۆڵینەوەدا تا ئەو ڕادەیەی هیچ پەیوەندییەکی پێیانەوە نەماوە! وەکو ڕوونیشمان کردەوە نووسەر بە درێژایی نووسینەکەی یەك خاڵی نەگرتووە"ماڵی بە دانە"نەبێت و کەچی لە هیچیشیاندا بۆی نەهاتووە، بەڵام کە هەندێك لەو چیرۆکانە باس ناکات، یان لەبەر ئەوەیە ئەوەندە لێیان وردنەبووەتەوە تا بزانێت چی دەڵێن، وەك لە"کڵاوقووچ"و"چاوەڕوانیی"و "ڕەشەڵاو"دا دەرکەوت وەهایە، ئەمەیش چونکە ئەو پێشوەخت بڕیاری خۆی داوە چی دەربارەیان بنووسێت و ئیتر هەقی بەسەر ڕاستیی و ناڕاستییەوە نەبووە..یانیش-ئەگەر زۆر نیازپاك بین-دەبێت بڵێین نەیتوانیوە لێیان تێبگات، لەم حاڵەتەیشدا نەدەبوو لەسەریانی بنووسیبایە. خۆ ئەگەر ئەم دوو ئەگەرەیش نەبێت، ئەوە خراپتر، چونکە دیارە دەزانێت چیرۆکەکان چییان دەربڕیوە و گێڕانەوەیان چەندیش بشێوێنرێت هەر سەرنجێکی

وەها بە خوێنەر دەدات کە ڕاستیی و ناڕاستیی قسەکانی ئەویان بۆ دەربکەوێت!

---

*"حەمەسەعید"کە دەڵێت:"..مەبەستی نووسینەکە لە چوارچێوەی ڕاژەی ئەدەبی ڕەسەنی کوردی نەچۆتە دەرەوە و هێرش بردنی ناڕەوای بۆ سەر هیچ شاعیرێ نەکردۆتە دروشم"، خۆی زۆر چاك زانیویەتی کە ئەو پاکانەیە زۆر پێویستە و گشت کەسێك تێدەگات مەبەستی ئەو نووسینەی ئەو ڕێك بەو شتانە گوناهبار دەکرێت کە دەیەوێت هەروا بەو قسەیە لە خۆی بتەکێنێت، ئەگینا چ پێویستی بە وتنی ئەوە دەکرد؟! چونکە ئەگەر وەها نەبوایە ئەو هەمووو ئاوەژوو کردن و بۆهەڵبەستنەی بۆچی بوو؟! ئەمە جگە لەوەی ئەگەر ئەو چیرۆکانەی من و :"شێرکۆ بێکەس"و "سەلام محەمەد"وەها بوون. خۆ هەر یەکە و چەند چیرۆکێکی تری بڵاوکراوەمان هەیە..بەڵام دڵنیام ئەوانیشی بە دەردی چیرۆکەکانی "عەبدوڵڵا عەباس"هەر بە یەك گوناهـ تاوانبار دەکرد، کە وابوو مەسەلە خاوەنی چیرۆکەکانە و هەلێکی ساکارە بۆ ناو زڕاندنیان، کە وەکو دەریش کەوت بەسەر خۆیدا کەوتەوە. چونکە ئەم دیکتاتۆری□تەی هەر وا بە ئارەزوو ئەم پاداشت دەکات و ئەوی تر لەناودەبات، ئەگەر لە گشت کۆڕێکیشدا جێگای ببێتەوە، لە کۆماری ئەدەبدا جێگای نا بێتەوە.

سەرچاوە و پەراوێزەکان

١- بۆ نموونە لەم ڕووەوە بڕوانە: گۆڤاری "الثقافة الاجنبية"ژمارە"٢"١٩٨١، "رأيان في باسترناك".ل"٦٦".

-"مایکۆڤسکی"کە شاعیرێکی"فیووچەریستیی"بوو لە تەمەنی"٣٧"ساڵیدا خۆی کوشت، بەر لەوە وتوویە: "پاپۆڕی خۆشەویستیی خۆی لەسەر تاشەبەردەکانی ژیانی ڕۆژانەدا تێکشکاند".

-خاتو"تس□ڤ□تای□ڤا"پاش ماو□ی□کی دوورودر□ژ ل□ دوورخستن□و□ گ□□ای□و□، ل□ ئ□نجامی تووشبوونی ب□ ک□م□□□ك کار□سات□و□ ل□ س□رەتای جەنگدا خۆی کوشت.

-"یاشفیلی"شاعیرێکی جۆرجییە، لە"٤٢"ساڵیدا خۆی کوشت.

-"ڤادیێیف"پەسەندترین شاعیر بوو بەلای"ستالین"و"ژدان□ف"□□و□، پاش ئەوەی لەلایەن هاوڕێ نووسەرەکانییەوە لە سەردەمی"توانەوە"دا تووشی ڕەخنەی توندوتیژ بوو، لە ساڵی ١٩٥٦دا خۆی کوشت.

-"بۆریس پاستەرناك"شاعیر و ڕۆمانووسە، دوای بڵاوکردنەوەی

ڕۆمانی"دکتۆر ژیڤاگۆ"-کە خەڵاتی "نۆبڵ"ی وەرگرت-ویسترا دووربخرێتەوە، دوای مردنی مێری لەعنەتی لەسەر هەڵگیردرا.
-"یەسنین"لە کۆمەڵە شیعری"کۆمەڵێك شیعری هەڵبژاردە"ی وەرگێڕانی"حەسەب ئەلشێخ جەعفەر"دا دەڵێت: "من وەك شاعیرێکی ڕۆمانتیکی ناتوانم بە کاروانی شیعری شۆڕشگێڕیدا بگەم"ل"٢٣"، چونکە "کەشتییەکە حاڵی ئەجگار بەربادە". پاشانیش خۆی کوشتووە.
٢-گۆڤاری"الأقلام"ژمارە"٩"، حوزەیرانی ١٩٨٠،ل"٧٣".
٣-سەرچاوەی پێشوو.
٤-"دراسات في الواقعية الاوروبية"، "جورج لوكاتش"وەرگێڕانی"أمير اسكندر"، بەشی یەکەم، ل"٤٣-٦٩".
٥-"يسينين، قصائد مختارة" وەرگێڕانی "حسب الشيخ جعفر"، ل "١٢٣".
٦-گۆڤاری "بەیان"، ژمارە"٦٩"، شوباتی ١٩٨١، ل "٣٧".
٧-سەرچاوەی پێشوو. لێرە بەدواوە پەنجە بۆ ئەم سەرچاوەیە درێژ ناکەین چونکە ئاشکرایە.
٨-گۆڤاری"ڕۆشنبیری نوێ"، ژمارە "٤٥"، تشرینی دووەمی ١٩٧٥، بەشی عەرەبییەکەی، ل"١١"، "انطباعات سريعة عن قصص العدد الماضي".
٩-گۆڤاری"نووسەری کورد"، ژمارە"٥"، خولی دووەم، تشرینی دووەمی ١٩٨٠، "شيعر لە نێوان لەززەت و هەڵوەستا"، "حەمەسەعيد حەسەن"، ل"١٣٢".
١٠-کۆمەڵە چیرۆکی"کوێرەوەری"،"بلێ"، ل"٧٥".
١١-گۆڤاری"بەیان"، ژمارە"٤٢"، "چیرۆکانی ژمارەی پێشووم خوێندەوە""حوسێن عارف"، ل"٤٢".
١٢-کۆمەڵە چیرۆکی"کوێرەوەری"، ل"٤٧".
١٣-بڕوانە پەراوێزی ژمارە"٨".
١٤- بڕوانە پەراوێزی ژمارە"١١".
١٥-کۆمەڵە چیرۆکی"بۆ پەنجەکانم دەتبینم""دڵشاد محەمەد ئەمين"، ل"٥٣".
١٦- بڕوانە پەراوێزی ژمارە"٨".
١٧-گۆڤاری"ڕۆشنبیری نوێ"ژمارە"٧١"، تشرینی دووەم و کانوونی یەکەمی ١٩٧٨، ل"١١".
١٨-کۆمەڵە چیرۆکی"زليخة..البعد يقترب"،"جليل القيسي"، ل"٤٥".
١٩-"الرواية كملحمة بورجوازية"،"جورج لوكاش"وەرگێڕانی"جورج طرابيشي"، ل"١٣".
٢٠-سەرچاوەی پێشوو، ل"٧٢".
٢١-سەرچاوەی پێشوو، ل"٧٣".
٢٢-"تيار الوعي في الرواية الحديثة"،"روبرت همفري"، وەرگێڕانی"دكتور محمود الربيعي"، ل"٤٤".

٢٣-گۆڤاری "بەیان" ژمارە "٤٤"ی تشرینی یەكەمی ١٩٧٧، ل"٥٨".

٢٤-گۆڤاری "الآداب الأجنبية" ژمارەی چوارەم، ساڵی پێنجەم، نیسانی١٩٧٩ "هل كان همنغواي بطل رواياته ؟!"، ل"٤٦"، "فیلیپ یەنگ" دەربارەی "پیرە و دەریا" لە ل"٥٩" دا دەڵێت: "دەشێت ئەو ڕۆمانە وەكو چیرۆكێكی ڕەمزیش بخوێنرێتەوە، كە سەرتاپا وێنەی كەسێتیی نووسەرەكەیەتی..". شایانی باسیشە "زادوق ئادەم" ئەم لێكۆڵینەوەیەی كردووە بە كوردی و لە "هاوكاری" ژمارە "٥٨٦" و "٥٨٧" دا بڵاوی كردووەتەوە.

٢٥-"موسوعة جيمس جويس"، "د.طه محمود طه" لە ل"٣٧٣" دا دەڵێت: "باوكەكە لێرەدا ڕەمزی ئەو هونەرمەندەیە (شەكسپیر، یان جۆیس) كە خۆی دەخاتە ناو كارە هونەرییەكانییەوە..".

٢٦-"مارسيل بروست و التخلص من الزمن" وەرگێڕانی "نجيب المانع"، خاتو "جەرمین برە" لە ل"١٨" دا دەڵێت: "ڕۆمانی (گێڕان لە كاتە ونبووەكە) زۆر توندوتۆڵ بە ژیانی نووسەرەكەیەوە بەستراوەتەوە تا ڕادەیەك گشت ئەو ڕووداوانەی باسی دەكات لەو ڕووداوە واقیعییانەوە هاتوون كە لە ژیانی (پرۆست) خۆیدا ڕوویان داوە".

٢٧-بڕوانە پەراوێزی ژمارە "٢٥".

٢٨-"نحو رواية جديدة"، "ئالان ڕۆب گریە" وەرگێڕانی "مصطفى ابراهيم مصطفى". نووسەر لە ل"٢٦" دا دەڵێت: "مۆزووعییەت بە واتا باوەكەی، واتە ناخودییەكی بێڕای بەبێ لە سەرنجداندا شتێكی خەیاڵییە".

٢٩-"جماليات المكان"، "جاستون باشلار" وەرگێڕانی "غالب هلسا"، "هۆسرل"ی فەیلەسووف لە ل"١١"ی ئەو كتێبەدا دەڵێت: "مۆزووع نییە بە بێ خود".

٣٠-گۆڤاری "ڕۆشنبیری نوێ"، ژمارە "٦٤"ی ١٩٧٨، ل"٢٥".

٣١-"تيار الوعي في الرواية الحديثة" ل"٤٩".

٣٢-سەرچاوەی پێشوو، ل"٤٦" و "٤٩".

٣٣-بۆ زیاتر زانین بڕوانە سەرچاوەی پێشوو، بەشی دووەم "جۆرەكانی تەكنیك" ل"٤٢-٨٥".

٣٤-"الرواية كملحمة بورجوازية"، ل"٦٠".

٣٥-أشكال الرواية الحديثة"، "فردريك ج. هوفمان" لە "ألدوس هيكسلي و رواية الافكار" ل"٢٥٢"ی ئەو كتێبەدا دەڵێت: "عەیبی سەرەكیی لە ڕۆمانی فیكردا لەوەدایە كە پێویستە لەسەرت دەربارەی خەڵكێك بنووسیت بیروباوەڕی ئەوتۆیان هەبێت دەری ببڕن. ئەمەیش ئەوە دەگەیەنێت گشت خەڵكی لابدەیت و تەنیا یەك كەس لە هەزاردا لە خێزانی مرۆڤایەتی بگریت". لە ل"٢٦٣"یشدا دەڵێت: "كاتێك وتارنووس هەوڵدەدات گیانێك بكات بە بەر بیروڕاكانیدا، ڕۆمانی فیكر سەرهەڵدەدات".

٣٦-"کاکە مەم بۆتانی" دە ساڵ بەر لە ئێستا ئەمەی لە گفتوگۆیەکدا لە ڕۆژنامەی"هاوکاری"دا وتووە، بەڵام داخەکەم ئەو ژمارەیەم لەبەر دەستدا نەبوو تا ژمارە و مێژووەکەی دابنێم.

٣٧-"المدخل الى علم الجمال"، وەرگێڕانی"جورج طرابيشي"، ل"٦٤".

٣٨-"واقعية بلا ضفاف"، "روجيه غارودي"وەرگێڕانی"حليم طوسون"ل "١٠٥-١٣٥".

٣٩-سەرچاوەی پێشوو، ل"٣٥".

٤٠-گۆڤاری"الاقلام" ژمارە"٩"ی ساڵی ١٩٨٠، پێشەکی ڕۆمانی"عندما تغادر الحيتان"، ل"١١٢".

٤١-بۆ نموونە بڕوانە شانۆگەریی"سوء تفاهم"و"چاوەڕوانیکردنی گۆدۆ".

٤٢-گۆڤاری"بەیان" ژمارە"٤٠-٤١" ئازاری ١٩٧٧، ل"٦٦".

٤٣-بڕوانە پەراوێزی ژمارە"١١".

٤٤-"تيار الوعي في الرواية الحديثة"، "روبرت همفري" لە ل"٥٨"دا دەڵێت:"موناجاتی دەروون"یان ڕازو نیاز لەگەڵ خۆدا-ئەگەر بشێت وەهای ناوبنێین-"تەکنیکێ کردنەکی سەرکەوتووانەیە لە شەپۆلی هۆش و لە کرداری دەرەوە". لە ل"٥٦"یشدا دەڵێت:"ئەم تەکنیکە ناوەوەی زەین و کارە زەینییەکانی پاڵەوانەکە ڕاستەوخۆ لە پاڵەوانەوە بۆ خوێنەران دەردەبڕێت، بەڵام بە جۆرێك كە وەها دانرابێت جەماوەرێکی بێدەنگ هەیە"،" مەبەستیشی گەیاندنی هەست و نەست و بیرە پەیوەندەکانە بە داڕشتنە هونەرییەکە و کردارە هونەرییەکەوە".

٤٥-"چوار جۆرە تەکنیکی سەرەکی هەیە لە شەپۆلی هۆشدا بەکاردەهێنرێن ئەوانیش: مەنەلۆژی ناوەوەی ڕاستەوخۆ و مەنەلۆژی ناوەوەی ناڕاستەوخۆ و وەسف لە ڕێگای زانیاریگەلێکی ئەجگار زۆرەوە و ڕازونیاز لەگەڵ خۆدا"..سەرچاوەی پێشوو، ل"٤٢".

٤٦-"جماليات المكان"، "جاستون باشلار"، ل"٣١".

٤٧-"قضايا الرواية الحديثة"، "جان ريكاردو" وەرگێڕانی"صياح الجهم"، ل"١٨ و ١٩".

٤٨-"عشر روايات خالدة"، "سومرست موم"، پێشەکییەکەی، ل"١٣".

*سەرچاوە: گۆڤاری بەیان، ژمارە(٧٢)، ١٩٨١. ل: ٢٠-٣٩.